NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 6.

BOHUMIL HAVRÁNEK:

TOPIVO A PALIVO.

Nouze o uhlí způsobila, že denní tisk více než kdy jindy užívá všech slov a výrazů, jež se týkají topení; nezvyklá látka objevila mnohou nejistotu v jazyce, přinesla nové chyby. Tak i noviny i úřední tiskopisy a vyhlášky nazývají látky, jimiž topíme, mluví-li o nich hromadně, jediné topivem. Jest otázka, můžeme-li schváliti se stanoviska historického vývoje jazyka, že se tisk vyhýbá slovu palivo, a jaký jest poměr těchto dvou slov.

Palivo a topivo jsou jména deverbativní, utvořená k slovesům páliti a topiti. Palivo jest doloženo ze staré doby, topivo jest nové. Vztah mezi původem slova topivo a jeho významem jest úplně jasný.

Aby slovo *palivo* bylo stejně jasné, nutno si uvědomiti, jak také dříve užívali Čechové slovesa *páliti*. Říkali *páliti pec* (s původním významem rozžhaviti pec) ve významu nč. topiti, vytápěti (pec, v peci); srv. Dan. 3, 46 »nepřestáváchu páliti peci kluky a kúdelí a smolú« v překladě biblickém ze sklonku XIV. stol. (Pror., zkr. Gebauer.). Jako dosud pálíme petrolej, tak se také říkalo *páliti dříví* (i uhlí), kde my řekneme již jen topiti (dřívím, uhlím), srv. u Jungmanna s. v.; v listině z r. 1590 stěžují si měšťané na luxusní hospodářství svého faráře, že »dříví dává páliti ve dvou pokojích..« (Winter, V měšť. světn. starod. 27), my bychom řekli »topí, dává topiti *dva* pokoje«; dosud jest obecné složené sloveso spáliti mnoho, vypáliti určité množství, ač i tu se již šíří nové protopiti mnoho. Nebyl-li vyjádřen jasný předmět ve vazbách páliti dříví (v peci) a páliti pec (dřívím), vznikly vazby páliti v peci (nemám dokladu, ale lze snad předpokládati, srv. dále) a páliti dřívím, srv. Jungm. z Mand. cesty (1600) »lejny dobytčími pálí místo dříví«. Sloveso páliti tímto isolováním z původních vazeb, kde mělo jen význam »obraceti něco v oheň, rozžhaviti něco«, na-

bylo významu »rozdělati oheň a udržovati jej«; bylo lze říci i »páliti oheň« (u Jungmanna z Harantovy cesty), dosud na př. se pálí ohně na Jana Křtitele.

V stejném významu »rozdělovati oheň a udržovati jej« (č. topiti) užívá slovesa páliti polština, palić w piecu (stpol. i palić piec), i některé jiné slov. jaz. Že není v slovech pro pojem na pohled tak primitivní jednoty v slovanských jazycích, má věcný důvod; oteplovací zařízení lidového domu jsou u Slovanů na různém stupni, vyvíjela se v nynějších sídlech samostatně a slova se vyvíjela s věcmi.

V češtině k slovesu páliti ve významu, jaký mělo v staré době, utvořeno substantivum *palivo*. V češtině ze staré doby jest hojně doloženo; v bibli Benát., Iz. 30, 33 »palivo jeho (pekla) oheň a dřievie mnohé«, nutrimenta eius ignis et ligna multa, více dokladů u Jungmanna ze stol. 16. i z doby obrozenské, u Kotta (VII, 180) z doby nové; je dosud živé bez ohledu na změnu materiálu a užívá ho i odborné názvosloví. Není tedy nejmenší příčiny k tomu, abychom se vyhýbali slovu palivo, ač jest vlastně jen přežitkem staršího užívání slovesa páliti.

V nové češtině *topiti* (t. j. teplým činiti) vytlačilo úplně sloveso páliti. Stalo se to asi takto.

Umělé oteplování světnice bylo věcně odděleno dostatečně od vaření teprve, když zaveden dvojohniskový dům, totiž ohniště v síni (kuchyně) a kachlová kamna v jizbě, vytápěná ze síně. To se stalo v Čechách dost pozdě, obecněji snad teprve od 16. století.*

Sloveso topiti v obou vazbách tvarem oprávněných, »topiti kamna« i »topiti jizbu, světnici«, *věcně* dobře vystihovalo nový děj, vytápění, oteplování světnice kachlovými kamny, srv. Komen. Jan. ling., k. 50, § 549 »světnice kamny se topí« a j., u Jungmanna s. v.

A když se rozšířila kamna, vzmohlo se i sloveso topiti na úkor slovesa páliti. Význam jeho byl za té doby podstatně rozšířen a znamená »rozdělati oheň a udržovati jej v kamnech, v peci vůbec« (zvláště v složeném zatopiti). Vazba pak »topiti v kamnech« utvořena, když bylo isolováno z vazeb původních, analogií podle páliti v peci, — tak ji lze vysvětliti nejsnáze.

Že věcná shoda podporovala rozšíření slova topiti, ukazuje i jeho zeměpisná hranice v území jazyka českého. Ovládlo tam, kde jest topená světnice a kuchyně, v Čechách a na Moravě. Na uher. Slovensku, kde z části dosud jest jizba dymnicí, kde není odděleno vaření a topení, nýbrž v jizbě jest pec i ohniště (předpecí),

* Srv. Niederle, Život starých Slovanů I, 746 a j.

neříká se v lidové mluvě topiť, jen v městech je známo, nýbrž kúriť v peci, zakúriť do pece, palivu kurivo. Jest zde opět shoda s věcí, třebaže netkví v původním významu tohoto slova, nýbrž jest sekundární. Přenesený význam tohoto slovesa nám v češtině běžný, jenž se samotný vyskytuje u něho jak v češtině v království a na Moravě, tak i ve většině slovanských jazyků od nejstarších dob, vznikl tím, že dým, — ovšem především dým, jenž se bezuzdně šířil po světnici, — byl význačnou průvodní vlastností primitivního topení, děje, který znamená sloveso kúriti ve významu etymolog. původním. A vidíme, že z valné části dosud na Slovensku dým jest citelnější průvodce ohně než u nás.

Zato v Lužici, kde jsou kachlová kamna a kuchyně, užívá se slovesa topiti, srv. hluž. tepić drjewo, z drjewom, w kachlach. Proti tomu dial. pol. topić v Slezsku těšínském i pruském* jest již jen přejaté slovo české; nekryje se nikterak s hranicí mezi domem s vytápěnou jizbou a kuchyní a domem s jizbou s pecí a chladnou síní; hranice ta, přesně dosud neurčená, jest značně dále na východ i na sever.**

Jako substantivum palivo k slovesu páliti, tak i k slovesu topiti tvořila se substantiva, jež označují látky, kterými se topí, jednak též děj sám. Starší z nich jest lidové slovo *otop*, asi od slovesa otopiti, které ve významu vytápěti znám z otopenie calefactura Velešínova slovníku. Jest doloženo u Jungmanna s. v. z rkp. list.*, překročilo dokonce i hranice české v Těšínsku,** utvořeno k němu i adj. otopný (Kott VII, 151), ale ve spisovném jazyce nezdomácnělo a tím méně v odborné terminologii. Zaváděti je jest umělé.

V dial. jsou ještě top v han.*** a j., topení, na př. řezati topení, ve vých. Čechách a snad i jiná.

K těmto slovům patří i *topivo;* utvořeno jest analogicky podle palivo jistě v době nové. Jungmannův slovník toho slova nemá, Kott je dokládá až z pol. 19. stol. z názvosloví odborného. Nelze rozhodnouti, bylo-li utvořeno uměle v pol. 19. stol. nebo přejato z dialektu, — jest doloženo jako slovo lidové u Bartoše v Dial. slovníku i u Kotta z Mor.

---

* Nietsch, Djalekty polskie Śląska, Mat. i prace kom. jęz IV, 332 a Karłowicz, Słownik gwar polskich, s. v.

** O rozšíření dvojohniskového typu a kachlových kamen srv. Niederle v uv. sp. I, 736, 847 a j.

* V Kottově Třetím přísp. 262 je jen zdánlivě starý doklad citován z Čel. Sbír. pram. práva měst. II, 1053; otop jen jako heslo v rejstříku odkazuje k obsahu latin. listiny na str. 1053.

** Karłowicz v uv. sp. s. v.

*** Lakomý, Slov. han. nář., Progr. z. reál. v Mor. Ostravě r. 1910—11, str. 19.

Jest však topivo slovo hromadné a množné číslo je možné jen tehdy, když mluvíme výslovně o různých druzích topiva; nesprávně mluví jedna veřejná vyhláška o úspoře topiv. Úplně zbytečnou novotou jest adj. topivový, dokonce topivové dříví místo »palivové dříví«, výrazu pevně zachovaného dosud (Kott v Příspěv. z odborné lit.).

Jinak slovo topivo není tvořeno proti jazyku ani proti vývoji, snad jednou zatlačí slovo palivo a nelze ho proto prostě zamítnouti. Avšak palivo jest slovo oprávněné historicky a dosud živé, a i kdybychom mu proto nedali přednost, přece je musíme alespoň považovati za rovnocenné. Ovládlo-li dnes v úředním a novinářském slohu topivo, stalo se to jen z pohodlnosti jazykové, která uniformuje jazyk.

VÁCLAV ERTL:

DRŽETI.

Dvojím směrem se musí bráti u nás práce na obranu jazyka; nejen ho hájiti proti znešvařování, plnícímu jeho pokladnici výrazy nesprávnými a nečeskými, nýbrž brániti ho také proti ochuzování, omezujícímu bohatství a výběr jeho výrazových prostředků. K této chybě zaváděla velmi často přílišná horlivost očistná, která v každé shodě mezi jazykem naším a němčinou větřila nebo i nacházela germanismus a mohouc voliti mezi dvěma způsoby souznačnými, odsuzovala velmi často způsob, připomínající podobné rčení německé, bez váhání jako rčení nečeské a zavržení hodné. Tato úzkostlivost, opírající se zpravidla jen o podobnosti nalezené v nynějším stavu obou jazyků a neohlédající se na vývoj dějinný, nejen vylučovala z jazyka rčení odedávna ustálená a samostatně vyrostlá, nýbrž zaváděla za ně nezřídka i výrazy na oko sice češtější nebo správnější, ve skutečnosti však leckdy nesprávné, strojené, neživé nebo nespisovné.

Výraz »*slovo* (= slib) *držeti*« pokládá a prohlašuje valná většina našich brusů a oprávců za vazbu nečeskou, za napodobeninu německého »Wort halten«, »Versprechen halten«. Matiční Brus (z r. 1877) učí (str. 81): »Držeti slovo, lépe: dostáti slovu, v slově státi«, a po něm opakují tuto výstrahu, nahrazujíce opatrné »lépe« důraznějším »správně«, nejen další vydání Brusu matičního (3. z r. 1894), nýbrž i oprávci jiní, Bartoš (v Nové Rukověti na str. 183), Zenkl (v Rádci spr. češtiny na str. 91) i Mašín (v Slovníku čes. vazeb na str. 45). Že rčení »*dostáti slovu*«, které se

ve všech těchto brusech a oprávcích nabízí v náhradu za vadné rčení »držeti slovo«, není rčení dobré, ukázal v loňském ročníku »Naší Řeči« (I, 263) J. Zubatý. A naopak lze toho dovésti, že rčení »*držeti slib* n. *slovo*« jest poctivá a stará vazba česká. Sloveso držeti, jak z dokladů starých (snesených v Slovníku Gebauerově) poznáváme, vyvinulo svůj význam hmotný (na př. držeti v ruce hůl) ve smysl přenesený tak, že se ho mohlo užívati v jistých případech buď ve významu prostého míti, na př. místo (= místo i úřad) držeti, podobenství něčeho držeti (= podobnost s něčím míti), míru držeti (na př. deska držela půl druhého lokte šířky), držeti stráž, držeti radu (na př. o to dlouho radu drželi), držeti zboží (statek), dvůr a p., anebo ve významu zesíleném, něco pevně držeti, zachovávati (neporušovati toho), na př. držeti půst, mlčení, čistotu (panenskou), manželství, přikázání, nález (= usnesení), obyčej,* strana držící a strana nedržící (Archiv č. I, 244), t. j. zachovávající a nezachovávající výrok rozhodčího atd. Zcela obdobný vývoj významový jeví i polské souznačné sloveso *trzymać* (i *dzierżeć*), jehož vazby, snesené v slovníku Lindově, poskytly by zajímavého poučení i pro jiná naše rčení se slovesem držeti, namnoze káraná a úzkostlivě pomíjená (na př. někoho zkrátka držeti, a j.).

Do téže skupiny významové co »držeti přikázání« a p., náleží i rčení »*smlouvu, víru, slib, slovo držeti*« (= zachovávati, plniti), jehož doklady nalézáme rovněž již v dobrých památkách z doby staré. Na př.: (Bořivoj) *slibu* zemanóm *nedržieše* = nedržel (Dalimil C, 63); neb ta jest každé duši položena úmluva, aby *slib* svój Bohu *držěla* (Hus, Sebr. spisy české 3, 107); *drží svá slova* jako pes póst (Flajšhans, Česká přísloví 1, 130 z r. 1582) a j. K tomu tvar dokonavý (perfektivní) byl *zdržeti* (slib, víru a p.); na př. v Písni o Štemberkovi: »A hleďte, páni, byste mu *zdržali*« (t. j. přípověď před tím danou) a j.; v nové češtině je za to »slib, slovo *do-držeti*« (t. j. do konce). Rčení téhož způsobu, jako jest naše české »slovo, slib držeti (zdržeti, dodržeti)« mají také Poláci; na př. dzierżeć komu danego słowa (Lindův Słownik 1, 608); dałem słowo, i muszę go dotrzymać (t. 5, 327); zdzierżeć, dodzierżeć, dotrzymać, dochować słowa, wiery Wort halten (t. 6, 998) a j.

Bylo by tedy správnější výstrahy brusů takto obrátiti: dostáti slovu, lépe: slovo, slib zdržeti, dodržeti.

Sloveso držeti, které se ve výrazech »jméno, podobenství atd. držeti« srovnalo významem skoro úplně se slovesem míti, sblížilo se

* I z těchto rčení mnohá bývají v brusech kárána jako nečeská.

s tímto slovesem také ve významu mníti, mysliti, za to míti (v. o tom článek Zubatého v Časopise pro moderní filologii I, 1). Jako se říkalo v jazyce starším »*mám, že..*« ve významu domnívám se, mám za to, že .. (na př. druzí *majíce*, že s nebe ta moc jest sě stala..., žádali sú divu s nebe, Hus, Sebr. spisy české 2, 102), říkalo se také s významem poněkud zesíleným »*držím, že..* (na př. někteří byli sú, jenž sú *drželi*, že nebe i země a tak svět nenie stvořen a učiněn, jakož Aristotileš a jeho následovníci v tom *drželi* sú, Hus, Sebr. spisy české 1, 47). Odtud se vazby obou sloves, míti a držeti, jak ukázal Zubatý ve jmenovaném článku, navzájem splétají a směšují. Jako se říkalo »*mám víru*« (=věřím), říkalo se v témže významu i »*držím víru;* podle vazby »*mám za to*« (= myslím) vznikla také vazba »*držím za to*« atd. A touž cestou se vyvinula již v staré češtině podle starší vazby »*mám tě za šťastného*« (na př. ten sě za sčastného jměješe = měl, Passionál 332) také vazba (poněkud důraznější) »*držím tě za šťastného*«. Příklad této vazby čteme již v Knihách trojích o sv. Jeronymovi (z let 1365 — 1385, vyd. Paterova str. 116), kde kacíř, probodnuv obraz sv. Jeronyma, z něhož potom jako z živého tekla krev, »klektáše (blekotal), že Jeronyma *za živa držěti nemohl*«, t. j. za živého ho pokládati. A podobně: nenie povinen křesťan *za vieru držěti*, by ten dvór papežóv byl pravá cierkev (Viklefův Dialog z první třetiny 15. stol., 191b); nic nechtiece *držeti za vieru*, což jim on nerozkázal za vieru mieti (Chelčický, Siet, vyd. Smetánkova str. 15); takéž bývá pohaněna viera božie od toho, ktož *držie za vieru* věci cizie, vieře božie odporné (tamtéž str. 16); a jáť to pravi (= pravím), že v Paříži a v Bruku, v Englantě a jinde od ctnostných rytieřóv tyto knihy (t. j. Mandevillovy) *za pravdu drženy* jsú (Cestopis t. ř. Mandevilla 157 b 2, z doby okolo r. 1400); (Němci) aby *za hosti* (= za cizince) *držieni* byli (Práva pražská 242, ze sklonku 15. stol.), v pozdějších pak dobách častěji.

Při vzniku této vazby se připouští obecně spolupůsobení obdobné vazby německé »jem. für etwas halten« a naše novodobé brusy nejsou ani dost málo v pochybnostech, že vazba »držím tě za šťastného« jest i u starších spisovatelů germanismus. A přece aspoň pro dobu starší a zejména pro výklad původu této vazby jest odmítnouti vliv jazyka německého, neboť němčina té doby vazby »für etwas halten« nemá. Podle výkladů v slovníce Grimmově (IV, 1; 1. Hälfte S. 628) užívalo se v staré a střední horní němčině a ještě dále do doby nové pouze vazby »für etwas haben« (= za něco míti) a vazba »für etwas halten« vynořuje se teprve na sklonku doby střední (mittelhochdeutsch) a na počátku nové horní něm-

činy, u Luthera a d. Ujala-li se tedy německá vazba »für etwas halten« kolem r. a po r. 1500, nemohla ovšem působiti na vznik české vazby »někoho za šťastného držeti«, která se objevuje byť ojediněle již ve stol. 14. a 15., a nezbývá tedy leč připustiti, že se vazba ta vyvinula v češtině zcela samostatně, analogií podle vazby »někoho za šťastného míti«, kterou měla stará čeština zrovna tak jako stará němčina. Že se i v jiných slovanských jazycích vyskytly rozběhy k této vazbě, toho svědectvím jest srbský doklad Miklosichův (ve Vergleich. Grammatik 4, 409) z Evangelia Matoušova »jer ga držahu za proroka« (Mat. 21, 46; »neb ho měli za proroka« v překladu kralickém) a polský doklad Lindův (Słownik 5, 735) »wielki głupiec, co się sam za mądrego trzyma«. Vazba »držím tě za šťastného« není, jak se podobá z dokladů Bernolákových (já ťa držím za múdrého, za blázna, za neprátela ho držím, Slovár slov. 1, 507) a Hattalových (ja som sa za múdru držala, u Kotta 6, 161), neznáma ani nářečí slovenskému. Ve spisovné češtině se rozšířila ve stol. 16. a 17. a slovníky Jungmannův i Kottův snesly dost dokladů z Pernštejna, ze Všehrda, z Veleslavína, z Bratří, z Komenského; nepronikla však, jsouc zatlačována starší a rozšířenější vazbou »někoho za šťastného míti«.

Není účelem tohoto výkladu doporučovati vazbu »držím tě za šťastného«. I když vznikla bez cizího vlivu a z půdy domácí, není dnes již živá v jazyce spisovném, a užije-li jí kdo za našich časů, nemůžeme v tom viděti spojitosti s jazykem starším, nýbrž najisto jen odlesk a překlad vazby německé. Ve výkladě tomto šlo jen o to: ukázati, jak se táž změna významu i vazby může vykonati v různých jazycích bez jakékoli vzájemné závislosti a jak nespolehlivým vodítkem při zjišťování germanismů a vlivů cizích je pouhá, byť sebe okatější shoda dvou vazeb, nebéře-li se při tom v potaz minulost jazyka.

JOSEF ZUBATÝ:

JEDEN.

7.

»Milujmež jedni druhé«.

Brusy (mimo zaniklý výraz *druh — druha)* shledaly ze skutečného jazyka rozličné prostředky jiné, jimiž lze vyjadřovati vespolnost děje (nebo střídání děje na rozličných předmětech) a radí užívati raději těchto prostředků jiných. Nebude na škodu, přihlédneme-li k nim blíže.

Ukazuje se, že ve větách, v nichž je řeč o vespolném působení stejných předmětů na sebe anebo také o střídání stejných předmětů tak, že děj zasahuje jeden po druhém, *jméno oněch předmětů se opakuje*. Na př.: ruka ruku myje; vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá; veverka skáče s větve na větev; žebrák chodí dům od domu, atd. Přidal bych, že tento způsob jest prastarý: nalézáme jej v nejstarších jazycích indoevropských zrovna tak jako v jazycích slovanských. Na př. v starém vypravování o potopě světa vykládá Manuovi, indickému Noemovi, rybka, která jej později zachránila: »pokud jsme maličké, mnohou potud máme záhubu, a ryba rybu požírá«; když v Rámájaně byla unesena královna Sítá, jdou poddaní medvědího krále Džámbavanta a opičího krále Hanumanta (slavného předka našeho Hanumana) »se stromu na strom, se skály na skálu, z lesa do lesa« a hledají ji. U Homéra bojují hrdinové »srazivše kopí s kopím, štít se štítem, a štít tlačil štít, přílba přílbu, muž muže«; podobné věty jsou v staré latině, a »ruka ruku myje« dovedou tak říci všecky jazyky starobylejší (němčina ovšem již musí říci »eine Hand wäscht die andere«). Vyjadřujme se tímto starým a jadrným způsobem i my: ale *není to všude možné* ani v češtině ani v jiných jazycích, jak vidíme již z toho, že i čeština i jiné jazyky si vytvořily také výrazy jako »druhý druhého«, »jiný jiného«, »jeden druhého« atp.

Říkáme »ruka ruku myje«: mohu říci také na př. »umyj si ruku rukou«? (Mohl bych tak říci leda, vidím-li, že se někdo ohlíží, čím by si zašpiněnou ruku mohl omýti, ale i tak bych asi řekl určitěji »umyj si tu ruku rukou«, nebo »druhou rukou«.) Anebo vypravuji o dvou známých vojácích, které jsem potkal: směl bych říci »voják šel za vojákem«? Vypravuji o veverce, kterou jsem honil a kterou jsem zahnal na strom: mohu říci »skočila se smrku na smrk a tam jsem k ní nemohl«? Všude zde bych *musil* říci »umyj si jednu ruku druhou«, »jeden voják šel za druhým«, »veverka skočila s jednoho smrku na druhý«, anebo i jinak, na př. »umyj si pravou ruku levou«, »veverka skočila s menšího smrku na větší« atp.: nemluvím o rukách, o stromech atd. vůbec, nýbrž o *určitých jedincích* těchto druhů, a proto se musím obyčejně vyjádřiti *určitěji*, aby mi bylo rozuměno. Kde je takovýto jedinec již dosti určitě rozlišen od ostatních jedinců svého druhu nějakým přívlastkem (na př. »starší voják šel za mladším«), stačí tyto přívlastky samy; kde takovéhoto rozlišení není, musím obyčejně oba jedince rozlišiti aspoň »jednoho od druhého«, a k tomu si vytvořil náš jazyk právě slova *jeden — druhý*. I kde jde jen o dva určité jedince svého druhu, nejde-li mi o plnou určitost, *nechci-li* oba jedince určitě jednoho od druhého rozlišovati, mohu se spokojiti pou-

hými jmény bez přívlastků i beze slov *jeden — druhý:* ale *chci-li* je rozlišovati, musím ke jménům něco přidati, čím je rozliším i v řeči. Mohu říci o někom, že má jízvu od ucha k uchu, protože konec konců jest jedno, myslím-li si, že jízva jde od pravého ucha k levému nebo naopak: ale *chci-li* popisovati docela názorně, *chci-li* v posluchači vzbuditi představu i v podrobnostech se kryjící s představou mou, v níž zřetelně sledují, jak se jízva táhne, řeknu snad, že jde od pravého ucha k levému, snad dokonce, že jde od jednoho ucha ke druhému nebo až ke druhému, a není to podle mého soudu nesprávně řečeno. Zrovna tak mohu vypravovati o někom, že přešlapoval s nohy na nohu; bylo by zbytečné, kdybych říkal, mluvím-li o stálém měnění polohy jeho těla, že přešlapoval s jedné nohy na druhou, zrovna tak, jako by bylo zbytečné, kdybych říkal, že přešlapoval s pravé na levou anebo s levé na pravou: ale jde-li o změnu jedinou, mohu říci, podle toho, co *chci* vyjádřiti, že přešlápl s nohy na nohu, nebo s pravé nohy na levou, anebo i s jedné nohy na druhou.

Jak jsem již naznačil, i jiné jazyky se vyjadřují jinak, kde chtí rozlišovati dva určité jedince. I němčina se vyjadřuje nestejně. Říká »*eine* Hand wäscht die andere«, »das Eichhörnchen springt von *einem* Baum zum andern«; někdy, zvláště ve výrazech ustrnulých, může i jméno opakovati, na př. von Haus zu Haus; Wort für Wort; Schritt für Schritt: ale mají-li se rozlišovati předměty určité, říká se »wasche *die eine* Hand mit der andern«, »*der eine* Soldat ging hinter dem andern«, »das Eichhörnchen sprang von *dem einen* Baum auf den andern«. Starší jazyky opakují (anebo mohou opakovati) jméno, jde-li o předměty neurčité, ale kladou výraz, jejž si vytvořily pro vespolnost a střídání, kde jsou předměty určité. Tak na př. týmže jazykem staroindickým, který dovede říci »ryba rybu požírá«, když je řeč o rybách vůbec, složeno jest nedlouhé vypravování o dvou bratřích démonech, Sundovi a Upasandovi, kteří vyrostli ve vzájemné lásce, ale na konec se žárlivostí znepřátelili a jeden druhého zabili (v 1. kn. Mahábhárata). Osmkrát tam čteme, jak »jinýjiného« milovali, jak se rozjařili »na jinýjiného«, jak »jinýjiného« zabili, ani jednou se neopakuje jméno: a kdyby se opakovalo, byla by to chyba. Štítný (v Naučení křesťanském, ve vyd. Vrťátkově str. 15), vykládaje pannám o nebezpečích manželství, uvádí příklad: »Aj, písmo praví, kakú (jakou) žalost měl Adam s Evú pro své děti, když jeden bratr zabil druhého«. Mluví o dvou určitých bratřích, o Kainu a Abelovi, a proto neopakuje jména (i Němec by zde řekl »der eine Bruder den andern«, starý Ind »bratří jinýjiného«). Jméno by se zde mohlo opakovati jen, kdyby byla řeč ne přímo o oněch »bratřích«, nýbrž tak,

že by o bratrství obou osob byla řeč jako o vlastnosti, která zvyšuje hrůzu vraždy (»bratr bratra zabil!«). Rozdíl, o který zde jde, vysvitne nejlépe, představíme-li si, že by Adam byl mluvil o oněch obou bratřích jako o svých synech: mohli bychom mu do úst vložiti větu »syn syna zabil«?

A což *chci-li* mluviti o střídání tří nebo více předmětů? I mám-li na mysli předměty ne určité, smím přece z příčin slohových, chci-li důrazně vytknouti stálé střídání, mluviti o předmětech třech místo dvou? Mám na mysli určitý doklad. R. 1471 »na sněmu obecném, když Vladislava za krále volili«, sestavili páni rozličné potřeby zemské, o něž by mělo býti postaráno (Arch. Č. 4, 444 n.); z těchto kusů jeden jest tento: »Item také, milí páni, o toto jest pak velmi pilně a potřebně mluviti, o klénot zemský, takměř jeden z najvyšších a najpilnějších (to ještě nevěděli, že *jeden* je s takovýmito výrazy chyba), ježto se všech dotýče, chudého i bohatého: kterak dsky zemské neslušně a velmi lehce chovají se a úředníci, větší i menší, malú pilnost a péči o to mají . . .; neb se s nimi s jednoho místa na druhé i na třetí přenášejí (= přenášejí je) . . .« Rád uznávám, že »s místa na místo přenášeti« je rčení prastaré a tak jadrné, že sotva bych sám kdy bez podstatné příčiny řekl nebo napsal »s jednoho místa na druhé«: ale snad uzná každý se mnou, zde že se páni ani jinak vyjádřiti nemohli? A nemůžeme-li nazvati chybným výraz »s jednoho místa na druhé i na třetí«, protože jej nedovedeme nahraditi jiným, jak smíme říkati, že »s jednoho místa na druhé« je vždy a všude chyba, že vždy a všude máme říkati jen »s místa na místo«?

A příčiny, proč opakování téhož jména je mluvícímu někdy méně na snadě než výraz *jeden druhého*, mohou býti rozličné. Na př. i méně zvyklý obsah představy. Opakování jména vzniklo již v dobách, kdy se mluvívalo asi jen o věcech hmotných: proto se o věcech hmotných stále ještě můžeme vyjadřovati a obyčejně se i vyjadřujeme způsobem starým (s místa na místo, se stromu na strom atd.). I o pojmech odtažitějších bývá možno se tak vyjadřovati; mohu říci o někom, že upadá z hříchu do hříchu, protože obraz je přece ještě dosti názorný. Ale Štítný napsal větu »má se také protiviti lákaní ďáblovu každý a má na však čas (na každý čas, bez ustání) jíti z jedné šlechetnosti do druhé, až i dojde u věčném životě odplaty slíbené Bohem«; jinde čteme, že »člověk musí prospievati z jedné cnosti v druhú«: »z šlechetnosti do šlechetnosti«, »ze ctnosti ve ctnost« znělo již uchu staročeskému cize, jako zní cize nám, a proto čteme výraz pozdější, v takovýchto větách v době staré i dnes méně obvyklý, ale proto ne nesprávný.

Nepřirozeně nám zní také opakování jména provázeného nějakým přívlastkem. O skutečném opakování nemůže býti ovšem řeči, kde se opakuje totéž jméno s přívlastky různými: nemluví se tu o předmětech stejných, a k tomu přívlastky oněm nestejným předmětům dodávají plné určitosti (věta »veverka skočila s většího stromu na menší« je stejného rázu, jako by byla věta »skočila s jedle na smrk«). Ale zní nám na př. nepřirozeně, vypravuje-li S. Čech (v »Předčítateli«) o slepém otci, jenž dceři z vlasů vzal karafiát, kterým chtěla projeviti náklonnost svému ctiteli: »Škubaje rudé pírko za pírkem z květného kalíšku a vrhaje s úsměvem na podlahu, hovořil takto . . .«; spíše bychom řekli »rudá pírka jedno za druhým« nebo »jedno rudé pírko za druhým«. Také Bartoš *zde* dovoluje *jeden-druhý* a uvádí doklad z Komenského (létali od jednoho konce světa ke druhému). Snad přívlastek dodává pojmu jménem vyjádřenému více určitosti, než by se srovnávalo s možností takového opakování: ale působí asi také, že opakování jména i s přívlastkem (»rudé pírko za rudým pírkem«) by bylo nepěkné a opakování bez přívlastku na obou místech není vlastně skutečným opakováním. A zejména působí zase *nezvyklost* takovýchto výrazů: nemůže býti pochyby, že se způsob opakovati jméno ustálil na jménech bez přívlastku a jazykovému zvyku se příčí vše nezvyklé. Jednotlivé doklady opakování s přívlastkem se ovšem časem přece objeví; tak je na př. přívlastek u jednoho z opakovaných jmen v dokladě z Homéra (Il. 13, 130), jejž jsem svrchu uvedl (nepřeložil jsem ho, protože mu vykladači dobře nerozumějí).

Jsou také případy, že se vespolný děj jeví na rozličných předmětech, které nejsou označeny týmž jménem. Tak na př. čteme v Právech starého pána z Rožmberka (na místě, jehož jsme se již dotkli, v čl. 109), co se má díti ve sporu původa s pohnaným (žalobce se žalovaným) za jistých okolností, není-li toho, »jenž jmá právo odsúditi« (t. j. není-li kompetentní instance); soudní řízení není možné, »kromě ač bysta oba svú dobrú volí chtěla sě súditi« (leč by oba svolili, aby rozsudek vyřkla instance, která jest poruce): »to v ňú stojí, že nemóž jeden druhého připuditi«. Přísný brusič snad řekne, že starý pán z Rožmberka (neb kdo Práva psal) měl napsati buď »nemůže strana strany přinutiti« anebo (na ujmu názorné zřetelnosti věty) »nemohou se přinutiti«: ale nebylo by to zbytečné omezování volnosti výrazu? A což jde-li o vespolný děj dvou osob, jež vůbec nemají společného pojmenování, na př. otce se synem?

Nemusíme vlastně ani říkati, že jména opakovati nelze, není-li ho vůbec ve větě. Někdo na př. vykládá, co má všelijakých prací,

že jde »z jednoho do druhého«: podle přísných brusičů by se tak vůbec nesmělo mluviti, smělo by se říkati jen na př. »z práce do práce«. Kol. Ertl, kterému děkuji také za jiné poznámky, jichž jsem mohl užíti v těchto výkladech, upozorňuje mne na případy, kde jméno, které by se mělo opakovati, jest obsaženo ve větě předešlé. Na př. vykládá Štítný (v Knížkách šesterých u Erbena na str. 176) o rozličných stavech takto: »I žádný stav bez práce nenie: v kterémž jsi koli, toho buď pilen. A pakli z jednoho vstúpíš v druhý ..., opěte toho buď pilen a střez se neustavičstva (nestálosti)«. Podobně slyšíme v přísloví »žádná psota sama není, jedna ráda druhou honí«; anebo se vypravuje, jak byla hospoda plná děvčat a jak veselý hoch prováděl »jednu po druhé«, když mezi hochy vznikaly hádky, jak se »jedna za druhou« vytrácela atp. Budeme opakovati jména z předešlé věty, či budeme říkati, že je hoch prováděl »po sobě«, že se vytrácely »za sebou«? Kdo s námi ve výraze *jeden druhého, jeden po druhém* vidí poctivý český způsob mluvení, nebude na rozpacích: bude *opakovati jméno, kde to jest možno*, protože je to způsob velmi výrazný, *kde to možno není* anebo *kde by tím vznikla věta znějící mu cize*, beze strachu *řekne »jeden druhého«*.

Jiná náhrada za *jeden — druhý* bývá *zvratné zájmeno*. Říkáme o přátelích, že se mají rádi, o husách, že jdou za sebou, o číslech, že stojí vedle sebe anebo pod sebou, píšeme je vedle sebe anebo pod sebe. To je způsob, jehož počátky jsou v našich jazycích prastaré: naše zvratné sloveso je pozdější obměnou bývalého zvláštního tvaru slovesného, t. zv. media, a tento tvar m. j. také vyjadřoval děje vespolné. Sem také patří některá zvratná slovesa, kterých bychom snad ani nemohli nahrazovati výrazem *jeden — druhý:* řeky tekou, ale stékají se; přátelé přicházejí, ale scházejí se, rozcházejí se. Ale proč si vůbec naše jazyky vytvořovaly výrazy jako »jeden druhého«, »druhý druhého«, »jiný jiného« atp., měly-li na vyjadřování vespolného děje zvláštní tvar slovesný, proč se nespokojovaly tímto tvarem? Proč ony výrazy nalézáme dokonce i v jazycích, v nichž staré medium jest ještě v plné síle, na př. v nejstarších památkách indických, v řečtině? Jazyk sám, t. j. tisíciletá práce duše a mluvicího ústrojí, jejímž ovocem jest hotový jazyk, jest moudřejší, než nejučenější filolog: natvořil si mnoho věcí, o kterých pak teprv filolog v potu tváři uvažuje, proč jsou. Také zde jest potřebí úvahy: bez úvahy se obejde jen, kdo by všude nejraději jazyku dovolil prostředek jediný, a má-li kde dva nebo tři, hned ví, že ten druhý a třetí je nesprávný.

Vespolný děj, vyjádřený jediným slovem, původně tvarem me-

diovým, dnes na př. v češtině slovesem zvratným, jeví se mluvícímu i posluchači dějem v podstatě jednotným, třebas vycházel ode dvou podmětů a jevil se na dvou předmětech: čím více mluvícímu záleží na tom, aby i v představě mluvícího byly určitěji rozlišeny ony různé podměty a předměty, tím spíše se bude snažiti, aby tuto různost naznačil i ve větě zvláštními slovy. A zrovna tak, kde je řeč o předmětech, tvořících nějakou řadu anebo na nichž se děj jeví nějak střídavě. Vždyť jednotnost děje vlastně vespolného, kde se vyjadřuje jediným slovem, někdy tak převládne, že si této vespolnosti ani neuvědomujeme, ba že se význam toho slova i úplně změní. Řeknu-li na př. o dvou lidech, že se mají rádi, anebo že se nenávidí, je mi to představa tak jednotná, že si ani jasně nejsem vědom, že A má rád anebo nenávidí B a naopak B že zrovna tak má rád anebo nenávidí A. Hodné dětičky »se vedou«, jdou-li ze školy nebo do školy, o lidičkách, kteří se našli, řekne paní Závist, že »se spolu vedli«: necítí každý, co názornosti je ve větě, řeknu-li o dvou lidech, zmožených slabostí nebo něčím jiným, že »jeden vedl druhého?« Řeknu-li, že dva lidé se vadí nebo perou, jsou to představy jednotného děje se dvěma podměty, jako na př. řeknu-li, že A a B padli v bitvě: a tak se mohlo státi, že můžeme říci posunutím významovým i o jediné osobě, že se vadila s druhou, která se chovala při tom docela trpně (»maminka se se mnou včera vadila« řekne dítě, které se ani neodvažovalo odmlouvati). Takových příkladů bylo by lze uvésti mnoho; ale nebudeme se jimi zbytečně zdržovati.

A proč máme brániti jazyku, *chce-li* takovou vespolnost nebo střídavost děje zvláště a zřetelně vyjádřiti? Říkáme-li, že A a B se mají rádi, proč bych již nesměl říci, že jeden druhého má rád, že by jeden pro druhého do vody skočil? Mohu-li říci, že děti stojí vedle sebe, že jdou za sebou, proč bych při určitější představě rozčleněnosti jejich řady nesměl říci, že stojí jedno vedle druhého, že jdou jedno za druhým jako vojáci? Němec zde větší názornosti výrazu dosahuje tím, že vedle slova složeného užívá výrazu rozděleného (neben einander, hinter einander — einer neben dem andern, einer hinter dem andern): proč se máme takové rozmanitosti prostředků jazykových vzdávati my?

Jen mimochodem přidávám, že nelze obyčejně užívati výrazů zvratných, kde jsme zvyklí jim rozuměti způsobem čistě zvratným anebo kde by jinak vznikala nezřetelnost. Nikdo neřekne, že se hoši uhodili, chce-li říci, že uhodil jeden druhého, nebo že si v 18. stol. vojáci plétali copy, má-li se rozuměti, že je plétali jeden druhému.

Jiným prostředkem na vyjadřování dějové vespolnosti jsou některé *výrazy příslovečné*. Obyčejně bývají jaksi doplňkem nebo zesílením slovesa zvratného, kde se jím vyjadřuje děj vespolný.

Prastarý takový výraz jest *mezi sebou;* pochází z doby praslovanské a v některých slovanských jazycích jest posud v živém obyčeji (na př. v bulharštině, v ruštině). V češtině dnes tak říkáme skoro jen o projevech nesvornosti (»pořád se mezi sebou hádají, hašteří, škorpí«, ale na př. též »povídali si mezi sebou«): i to se ovšem někdy zapovídá (»N. Ř.« 1, 199). Má prý se říkati jen *spolu:* a přece jest mezi oběma výrazy zase zřejmý rozdíl názorový (*mezi sebou* vyjadřuje spíše různost, *spolu* společnost účastníků téhož děje).

Spolu je vlastně předložkový výraz (*s* s 2. pádem *polu*), který znamenal původně »s polovice«, a říkalo se tak původně vlastně, kde byli jen dva účastníci téhož děje: ale již v staré češtině se toho slova bez rozdílu užívá, i kde jest účastníků více, a bylo by nerozumné, v této věci jazyk dnes opravovati. Říkalo se a říká se tak o dějích nejrozmanitějších: ale jako zvratné zájmeno, i tento výraz spíše vyjadřuje jednotnost děje dvou podmětů nebo předmětů než jeho rozčleněnost. Slovo *spolek* jest odvozenina příslovce *spolu* (v staré době znamenalo nejčastěji právní pojem společného držení): odtud pochází příslovce *vespolek* (ve spolek), které dnes vychází aspoň v lidové mluvě z obyčeje (Bratří na př. ho rádi užívali docela stejně s výrazem *jeden druhého;* na př. »oblectež se ... v dobrotivost... snášejíce jeden druhého a odpouštějíce sobě vespolek«; Kol. 3, 13).

Navzájem je v staré době slovo neznámé, ale proto přece brusům milejší než docela obyčejné *jeden druhého*. Vzniklo ze staršího *v zájem* (jako na př. *naznak* ze *znak*, *vz-nak*, *nazpět* ze *zpět*, *vz-pět*), což samo je v staré češtině výraz nesmírně řídký. Slovo *zájem* znamenalo vlastně »zajetí« (na př. zájem dobytka); a protože sloveso zajieti znamenalo také »vydlužiti si«, znamená *zájem* také »dluh«. Dlužní poměr se splácením dluhu je východiště významů pozdějších: čteme-li na př. u Ctibora Tovačovského z Cimburka »budeť odplata vzájem« (Lež tam říká Pravdě asi »jak ty mně, tak já tobě«), nebo v Ezopových fabulích z r. 1557 (u Truhláře str. 84) »jestliže se pak to nelíbí, odpusť mi, neb jest odplata v zájem« (liška vyčastovala čápa židkou kaší a čáp za to »postavil před ni velmi strojné jídlo v sklenné, vysoké a úzké nádobě«), jde opravdu o splácení dluhu: a *tímto* důrazným způsobem máme říkati *navzájem* na př. o vzájemné lásce nebo nenávisti, o vzájemné vděčnosti atp. Kdo radí, že místo *jeden druhého* je lépe říkati *navzájem*, a nepoví, kde toto slovo podle svého původu jest

na místě, zbavuje jazyk jednoho výrazu starého a správného a pomáhá otupovati cit pro správné užívání výrazu druhého.

Naše brusy nepřátelstvím, jež pojali k starému a podle mého soudu docela správnému výrazu *jeden druhého*, zbavují jazyk jemných odstínů významových mezi výrazem tímto a výrazy jinými, které nepraví totéž, co *jeden druhého*. Citu pro tyto rozdíly pozbývají i dobří Čechové; při tom ovšem pomáhá také na př., že *navzájem* není dnes slovo lidové, a že si tedy spisovatel nepřináší z života samého jasného vědomí, co vlastně znamená. Spisovatel velmi dobrý na př. napsal větu: »Chtěli se (dva lidé, kteří se milovali, ale osudem byli roztrženi) navzájem sobě vyhýbat a těšili se, že se opět sejdou, chtěli sobě se vzdalovat a přece se k sobě blížili«; oč zřetelnější i *češtější* by bylo, kdybychom čtli »chtěli se jeden druhému vyhýbat... chtěli se jeden druhého vzdalovat«!

Ale brusy, věříce, že *jeden druhého* není výraz český, hledaly aspoň náhrady ze skutečného jazyka českého, jak jej známe z doby staré a z mluvy lidové. Jsou však u nás »oprávcové« jazyka, kteří jazyk mrzačí svými *výmysly*, otravují jeho zdravého ducha způsoby mluvení, jimž prostý Čech ani nerozumí. Slyšeli nebo čtli, že ukazovací zájmeno bývá »zbytečné«, a učí je všude škrtati; slyšeli nebo čtli, že slovo *jeden* bývá zbytečné, a brzy budou učiti, že se má říkati »seděl, druhý ležel«. Tito neznámí »oprávcové« prý také učí, kde se říká *jeden druhého* a nelze užíti některé z oněch náhrad, že se má zase *jeden* vypouštěti: na př. »bratr zabil druhého«. Však jsme tak již čtli v novinách o úmluvách mezi členy dohody, že »nebude se dávati přednost spojenci před druhým« (»N. Ř.« II, 5: jde o známé spojence, a i Němec by řekl »dem einen Verbündeten vor dem andern«). Snad jen u nás smí jednotlivec vnášeti do jazyka zděděného po otcích své výmysly a najde ještě následovníky.

POSUDKY.

František Taufer: *Horská zahrada.* Vydána péčí Moravskoslezské besedy v Praze 1918. Nákladem Em. Šolce v Praze 1918. Str. 179.

Úvod dra. J. V. Sedláka, který obsahuje úmysly a literární snahy auktora na bojišti zmizelého, dobře vystihuje význam tohoto spisovatele, jehož první kniha povídek, po čtyřech básnických, dostává se péčí Moravskoslezské besedy do rukou čtenářů teprve jako dílo posmrtné. Převahou jsa lyrikem, Taufer, toužící svým povídkám vtisknouti ráz moravský, vsouvá do vypravování lyrické vložky,

mající charakterisovati kraj boskovický a utvořiti takto vhodný rámec postavám, zachycujícím rázovité vlastnosti moravského lidu. Způsob tento, tak charakterisovati rázovité odstíny povahy, jest zajisté šťastný; ale přílišný romantismus, tak často podávající přehnané kontrasty, ruší nejen stavbu povídek, nýbrž i dobře započatou cestu charakteristiky. Romantismus se tu spojuje s auktorovou lyričností a s jeho subjektivností, ba druhdy s jakousi kazatelskou upjatostí a tendenčností. Proto také, jak vydavatel podotýká, jeho sloh není jednotný.

Po stránce jazykové pozorujeme u spisovatele vážné snažení po slohu jadrném, určitém vyjadřování, po stručnosti, výraznosti a původnosti. Některá místa (na str. 29) jsou dobrým a slibným dokladem vážných snah v tomto směru. Ač si je spisovatel vědom toho, že zjevy folkloristické jsou pouze vnějším znakem územní původnosti, přece vkládá do vypravování některá pojmenování krajinná: glgáč (od glgati = hltavě píti), záhumení, mlatevna, lepačka (plácačka), klásí, košulenky, travnice, skoré ovoce a j. —

Po mluvnické a pravopisné stránce jest ukázati na tyto chyby: oprosťovatel m. oprošťovatel (24), zmrazen m. zmražen (25), zapovězena m. zapověděna (33), rozesazených m. rozsazených (95), mnila jsem m. mněla jsem (101 a jinde), sepjetí m. sepětí (126), zdvihal m. zdvíhal (129), ve hloubi m. v hloubi (136), sešíleti m. zešíleti (164), mimo níž šla m. mimo niž (74), do kravínu m. do kravína (145), ať jej poslouchá m. ho (156).

Ze *skladby* také se tu vyskytují některé omyly, rušící přísnou jazykovou čistotu: neděje-li se jí ničeho zlého m. nic (41), království, jež dobývali jsme m. jehož (125), aniž bych se podíval m. aniž jsem (130), aniž bych toho pozoroval m. aniž jsem (134), tvoje práce je pouze přechodnou m. přechodná (135), dám na ni pozor m. budu míti na ni pozor (145), nevíme nic o Ječmínkovi, ani měl-li se naroditi (ani narodil-li se 153). Apostrofu při ty's, myslel's, byl's, vykročil's zajisté není třeba (a kdybychom jej psali, musili bychom jej psáti za s, nikoli před ním, tedy na př. tys', neboť apostrofem označujeme odsutou samohlásku). Lehnouti třeba rozděliti leh-nouti. Moravskému auktoru zajisté lépe sluší úsloví nemám kdy než nemám času.

J. F.

Karel Čapek: *Boží muka*. Nákladem J. Otty v Praze 1917. Str. 201. Za 4.80 K.

Antropocentrický ráz zvláštního druhu mají tyto Čapkovy povídky; rozum člověka, uváděný na cestu i scestí, křížený vlivy přírodními i metafysickými, jest podstatou jejich; boj rozumu proti

neznámým silám a slabost jeho, ať se sám napíná nebo nikoliv, působí ve všech povídkách dojmem tísnivosti, dušenosti a přiškrcenosti. Předměty jejich (Šlépěj, Útěk Lídin, Čekárna i jiné) jsou v naší literatuře původní proto, že se probírají venkoncem rozumově; proto jsou původní i náladou, která jest výsledkem malomoci rozumové. Čapkovy osoby i nálady mají své sourozence v novém malířství a přímo připomínají obrazy Munchovy, které s mohutnou suggestivností dosahují barvami účinků literárních (Munchův Hvizd nebo Mrtvolný zápach). Čirou intelektuálností se opět kloní k novému způsobu malířskému; není pro ně drobností přírodních, není ani drobností, děj skládajících a doplňujících: plošné, přímé a vypočítané malby by mohly býti jeho povídek rovnoběžným uměním.

Tyto vnitřní vlastnosti se doplňují formálními: spisovatel vyjadřuje abstraktní filosofické věci slovem jednoduchým a prostými spojeními; i tam, kde je mnoho slov, má každé své platné místo: nyní jejich studený, opuštěný žal stal se reální součástí vidiny neštěstí (23); tikání dlouhé jako tenká, natažená nit, tak tenká, že snad už není, už není nic než natažená vzdálenost, nemožná délka a ticho (140), bez konce tkvělo trvání minut (187). Jinde zase vedle toho, že spisovatel velice dbá rytmičnosti svého jazyka, prokazuje dobré porozumění slovům a výrazům, čímž jeho řeč se zhutňuje a zdůrazňuje. Náhlá apostrofa lesů, jíž užito (144) při líčení přímočarého, klidného, planoucího poledne srpnového, není touhou po zvláštnosti a novosti, nýbrž dokladem spisovatelovy případné vynalézavosti slohové, jež, jsouc pevně spojena s psychologií osob, je na svém místě.

Povídky jsou psány k jazyku velmi uctivě; zbyly jen některé drobnosti pravopisné a jiné, na př.: komissař m. komisař (52), passažér m. pasažér (60), bizarní m. bizarní (122), rozevírá (21), otevírající se (26), rozestupují se (27) m. rozvírá, otvírající se, rozstupují se; zhroutila se m. shroutila se (24); napadlo mi (někde akk.) m. mne (43, 53), končí m. končí se (15, 32, 172), s lící oholenou m. s lícem oholeným (stř.) 57, prahnul m. prahl (42), automobil zastavil m. zastavil se (51), pro Tvou smrtelnou úzkost vysvoboď nás, Ježíši (atd.) m. pro Svou (25), druhdy m. jindy, kdysi (118), ticho z nitra i z venčí se slily m. se slilo (140), nezměrný m. nesmírný (24), neostyšný m. neostýchavý (95). Spisovatel velmi rád skládá přídavná jména s předponou bez-, lépe ne-; zvláště často užívá složenin jako jsou bezcílný a bezcílně (95, 122, 136, 148 a j.) místo bez cíle, bezúmyslně m. nerad, nechtě. Ve frazeologii a nečeských výrazech dlužno poukázati na tyto věci: jak se tam mohla dostat m. asi dostala (8); jak to přijde m. jak to, nebo čím to jest (41), neměli jsme času m. kdy (62),

stejně však trpěl bruskním přejitím v čin (64) m. trpěl tím, že se vše náhle změnilo v čin; přišlo mu zoufale žalno m. dolehl naň zoufalý žal (107), fádně m. nudně (162). Často zbytečně a cize se užívá zájmena ukazovacího při superlativě: ten nejhrubší motiv (37), snad jsou vnitrné cesty ty nejkratší (68), udělat to poslední (185); možno je někde vynechati, nebo užíti slova supletivního: věc. Pohlížeje nikam (142, 172) jest auktorem užito schválně a s důrazem. J. F.

Dr. Otoman Zar-Adusht Ha'nish: *Život Ježíšův.* Autorisovaný překlad Anny Pammrové. Sborníku »Reformátor« sv. XII. V Klatovech 1918, C. M. Höschl. Stran 152. Za 3 K.

Není zde místa ke kritice obsahové stránky originálů. Poznamenáváme jen, že vydavatelstvo má pravdu, nepokládajíc spisu Ha'nishova za vzor dokonalosti. Neboť je to směs výkladu rozumového a nadpřirozeného, básnické fantasie a vědecky kritického zkoumání. Stanovisko spisovatelovo není ve všem jasné a důsledné a proto vnáší zmatek a nejistotu i v duši čtenářovu. Všimněme si toliko jazyka.

Překlad knihy působí při čtení rušivě, poněvadž se hemží všelikými chybami, mnohdy rázu velmi školáckého. Překladatelka na př. neumí tvořiti příčestí minulého činného ani trpného a podstatného jména slovesného, zvl. u sloves třídy 2. a 4.; píše totiž na str. 17 sejmutí (m. snětí), 20 a 62 oprostění (m. oproštění), 59 dosáhnul (m. dosáhl), 61 usednul (m. usedl), dosáhnutí (m. dosažení), přiřknuty (m. přiřčeny), 65 a 85 zvednul (m. zvedl), 85 sejmut (m. sňat), 99 přepadnutí (m. přepadení), 112 vyřknut (m. vyřčen), 115 vrhnul (m. vrhl), 119 sprostěn (m. sproštěn), 144 zpozděno (m. zpožděno), 147 a 148 smísení (m. smíšení). Důsledně užívá tvaru vícero (m. více) a vícerodenní (m. několikadenní), na př. na str. 24, 35 a 96; na str. 25 čteme instrumentál kněžy (m. kněžími), na str. 31 v nivec (m. niveč), na str. 52 veliti (m. veleti), 57 obdivovali se počínání Jessahově (m. Jessahovu), pozbyli důvěru (m. důvěry), 74 výpovědích (m. výpovědech), 77 substantivum nevinna (m. nevina), 102 všem naším příbuzným (m. našim). Na str. 47 překladatelka užívá nesprávně tvořeného slova kýžený (m. žádoucí), 74 a 130 nesprávně skloňuje vlastní jméno Macro, užívajíc gen. a akk. Makra (m. Makrona), na str. 67 a 70 užívá předložky k ve tvaru ku nesprávně, píšíc důsledně: ku dosažení, ku zatčení, ku tajnému zlu, 44 nedbá genitivu po záporném slovese, píšíc: ani Farizejští jej neuspokojovali (m. ho), 60 a jinde užívá subst. vědátor (m. vědec); 148 čteme,

snad chybou tisku, Aristobolus (m. Aristobulos). Miriam píše se nejprve s i, od str. 109 počínaje s y, Miryam. Výslovnost slova Jessah jest naznačena teprve na str. 41, ač se toto slovo objevuje několikrát již před tím. Posléze na str. 22 jest užito o ženě slovesa zploditi m. roditi a v předmluvě na str. 12 nepěkného slova ličba (m. líčení).

Ne méně závadné než tyto chyby jsou germanismy; jest jich tolik, že máme podezření, že bylo překládáno, ne-li úplně, tedy aspoň více z německého překladu Ammannova než z originálu, ačkoli se překlad prohlašuje za autorisovaný. Uvádíme zde aspoň některé: zájmena týž se užívá mnohdy nesprávně, na př. na str. 64 z hnutí náboženského stalo se politické. Vinu téhož přičetl (m. vinu jeho), 87 dostalo se témuž výchovy lepší (m. mu), 105 vnikl do svatyně, kamž se Kaifáš spěšně ukryl a zranil, ač jen lehce, téhož (m. zranil ho, ač jen lehce), 115 týž vysvětloval (m. ten vysvětloval). Na str. 32 píše překladatelka: dokonce i Alžběta s hochem mčli co vytrpěti (m. mnoho vytrpěla), 42 dík svému nadání (m. jsa velmi nadán nebo pro své nadání), 44 neproveditelná (m. již nebylo lze provésti), 59 nesměl počítati na žádný příspěvek (m. nemohl spoléhati n. ž. p.), 60 dobře obeznámen s vědou hvězdářskou a s touto příbuznými vědami (m. s vědami s touto příbuznými), dotazovali se ho ohledně otázek výchovy (m. na výchovu, o výchově, strany výchovy), 61 nestávalo otázky (m. nebylo otázky), 62 měl tu však co dělati s tupými hlavami (m. měl však činiti s hlupáky), 63 a 86 za každou cenu (m. stůj co stůj), 71 neochvějně počítal Jidáš na to (m. pevně spoléhal), 95 úzkostlivost ohledně tebe i blaha tvého (m. o tebe i tvé blaho), 102 nemáš ty s ním ničeho k vyjednávání (m. nemáš s ním co jednati), nezdaří-li se dotyčné (m. nezdaří-li se to), v krajním případu (m. bude-li nejhůře), 112 případně (m. bude-li třeba), dotyční byli nuceni (m. oni nebo tací lidé), dřevodělníci u chrámu (m. chrámoví tesaři), kdo by si tak dobře stál jako ty (m. komu by se tak dobře vedlo jako tobě). Konečně užívá překladatelka všude *než aby* po příliš (na př. na str. 36: dostavil se příliš pozdě, než aby byl mohl m. příliš pozdě, aby), a nezná lepšího rčení než nepěkné předati někomu něco m. odevzdati, svěřiti n. n. (na př. na str. 35: projednání této věci předal ... svému rádci, 64 předati další vedení, 97 posel předával mistrovi zapečetěný list).

Škoda, že se knize tak bohaté zajímavými myšlenkami nedostalo lepšího překladatele, jenž by dobře znal svou mateřštinu a uměl správně překládati aspoň z němčiny! *A. K.*

DROBNOSTI.

BESEDA.

ČEST BUDIŽ PRVNÍM.

Nebudeme zde vyličovati historických snah o broušení a ozdobování naší mateřštiny, neboť se může vzíti za pravidlo: Kdykoliv jsme si uvědomili své češství, jakmile jsme se probírali z mrákot lhostejnosti neb úpadku, vždy se objevuje péče o dokonalost našeho jazyka. A to nejen u vedoucích a myslících, ale při ozvěně těchto snah i ve vrstvách širších, které se podle svého obzoru a podle míry svého nadšení snažily přispěti také k obrodě a očistě rodné mluvy. Byli brusiči učení, jejichž brusy měly ráz promyšleného stroje, třeba některý šroubek nebyl po každé zasazen přesně, a byli brusiči a horlitelé prostonárodní, kteří brousili na brousku svého vynálezu, jak se dalo, tu šťastně, tu se zdarem menším, a výsledkem toho jest dnešní čeština, za pohodlnější a sytější doby opět otupená, takže je potřebí, jak vidno, podrobovati ji novému tříbení.

Vzpomeňme jednoho takového poctivého zapadlého člověka, který stoje na svém místě, chtěl míti svou mateřštinu dokonalou. Sbíráme vzpomínky třeba i na drobné vlastence našeho probuzení — nuže, ať tento dobrý Čech má po stu letech také vzpomínečku za svou užitečnou a spolu obrodnou práci slovesnou!

Místo líčení a chvály stůj zde název jeho životního díla, které spatřilo světlo světa na papíře nejprve roku 1809 a jež výstižně kreslí tehdejšího ducha, jak se začal probouzeti v národě.

Auplné uměnj kuchařské

aneb pochopitedlný poúkaz, kterak se rozličné pokrmy, gak masité tak postnj, dobře připrawowati neb strogiti magj; gichžto poznamenanj posléz stogjcj registřjk ukáže.

Od Wáclawa Pacowského, kuchaře gegj excellencj, hraběnky z Quasko, sepsané, zlepssené a po třetj wydané.

W Táboře 1844. Wytisstěné u Alojse Josefa Landfrasa.

Tak, a nyní si přečtěme předmluvu, která nám jasně ukáže cenu knížky i spisovatele. Předmluva tato zní:

Dcerkám českým.

Negen urostlost, auhlednost a spanilost Wasse cizozemcům se ljbj, ale i aupravnost Wassich pokrmůw gegich gazykům obzwlasstě lahodj. Wyznáwagjť skoro wssichni, že sobě nikde gesstě tak gako w Čechách nepochutnali, a protož u nich Česká kuchařka u weliké wážnosti gest.

Dle toho saudjm, že Wám welice milá bude tato knjžka, w které takměř celé kuchařské uměnj obsaženo gest. Nedomeyšlegte se ale, že gsem gi proto sepsal, abyste podlé nj strogjce u lecgakéhos cizince pochwaly sobě docházely; nebo tak gakož

z toho potěssen gsem, že Wasse čipernost, přičinlivost, obratnost, čistota a domacj zřjzenost i giným národům známa gest, tak též mne to welice mrzj (a kteréhož wlastence by to nemrzelo?) když widjm, že wssecko gen na to wynakládáte, gak byste se každému do nassi wlasti přjchozjmu neylépe zachowaly. Ti lidé se do nassich obydlj a k nassim stolům we wssj pokoře a až u přjlissném zdwořilkowanj wtrussugj; sotwa se tu wssak dobře poměli, giž se nadýmagj, nassi uctivost za powinnost wykladagj, neslussná práwa si berau a nassi upřjmnosti, přjwětiwosti a dobročinnosti se wysmjwagj. Wěřte, že se těch dokonalých welmi málo u nás žiwj; a nač wssecky ty ostatnj newděčnjky lahůdkami do Čech wábiti?

Gáť pak Wám tento spisek, rozmilé děwčátka, pauze proto odewzdáwám, abyste se z něho negen mnohe a rozličné, ale i bez welkých nákladů chutné pokrmy strogiti naučily. Samy gste snad giž kolikráte zkusily, že mnohá kuchařka wssecko s welikým nákladem připrawuge, a gegj gjdla předce gen gako uklohněná a bez pochautky bywagj; což se gediné tjm stáwá, že newj, co k sobě patřj a co ne, w který čas se co chystá a čeho při každém obzwlásstně ssetřiti slussj. Zde tedy naleznete wssecku přjprawu zcela upřjmě a wssemožně zřetedlně wypsanau; a máte tu pokrmy wsseho druhu vyznamenány, gak laciné pro domácnost, tak i nákladněgssj pro welké hostiny. I mám za to, že která z Wás gen něco málo o kuchařstwj zwěděla, pomocj této knjžky tak dobře wssem hostům poslaužiti bude moci, gakoby se byla od maličkosti w neywznesseněgssjch kuchynjch byla cwičila.

A wssak i zběhlegssjmu mezi Wámi nebude tato má práce nazbyt; neboť pochybugj, aby která wssecky ty pokrmy, gichžto zde přes tři sta a třicet uwádjm, připrawowati znala. A kdyby i tak wycwičena byla, tedy gistě nepochybj, gestliže si ge častěgssjm přečtenjm (neboť se mnohé zapomenau) opět na mysl uwede.

Sswitorné se snad tomu zasměgj, že gsem někde: omáčka, slaniny, uzenina, rosol, odusiti, rozkloktati, zandadlem opatřiti a t. d. přisadil; neboť ony wsse gen po německu a gesstě raději po francausku mjti chtěgj. Těm tedy, anyž wjec ani pannami, ale gen mamselmi býti chtj, wědomo buď, že se to pro snadněgssj srozumění oněm sprostým, dokonalým, cnostným a prawým dcerkám Českým stalo, které sobě na cizinu gesstě nepřiwykly neb uwyknauti nikdy sobě nežádagj. Nečesky pak ať si se sosem, sspekem, ssunkau a sulcem gedj, když gim omáčka, slaniny, uzenina a rosol nechutnagj; a nechtěgj-li něco odusiti, rozkloktati, obwařiti a zandadlem zastrčiti, ať si to udempfugj, rozkwerlagj, oplanžjrugj a ssputem zasspuntugj. Mně gest to wssechno gedno, gen když se ode mne něčemu naučegj; čehož samogedině žádám gakožto prawý wlastenec

Wáclaw Pacowský,

kuchař Gegj Excellencj Alžběty hraběnky z Quasko ,rozené hraběnky Netolické.

Na Konárowicjch, dne 1. ledna 1809.

A wskutku, milý Pacovský se v knížce snaží. Jest ještě příliš synem své doby, takže i tomuto vlastenci a brusiči vyskytuje se tam mundsemle nebo kechl, ale hlavní jeho zásluhou jest, že užívá českých slov, jistě tehdy méně známých, ke kterým pro porozumění připojuje do závorky název německý nebo německým se mu zdající. Tak

na př. za nákyp přidává teprve »Auflauf«, za oslizek na mase »šlem«, za českou srstku »angrešt« a tak dále. Rád vybírá české jadrné názvy, kterých by se mohlo užívati ještě dnes (měděník = kastrol, pěnovačka = naběračka s dírkami pro sbírání pěny s polévky atd.), ba pouští se i do rázného zčešťování: anglický pudding jest u něho český b u d ý n, francouzské roleaux české r o l á t k y. A tak pomáhal vítězit ve třech vydáních spisku svého češtině i v naší kuchyni, místě pro národ velmi důležitém. Ale to jsou již věci pro filology a pro Slovník jazyka českého, jenž zajisté probere také takovouto literaturu se zajímavými nálezy, nejen spisovatele belletristy. Zde jen budiž na něj upozorněno a vzdána čest starému zapadlému vlastenci.

— K a r e l P e l a n t.

DIVOKÉ KVÍTÍ.

1. N a p o l i s l o v.

»Venkov« dne 28. dubna: Lístky pro návštěvníky hostinců zavádí se v Uhrách (m. z a v á d ě j í). — V pražských ulicích válí se hromady smetí (m. v á l e j í s e). — Německý tisk obdivuje odvahu Angličanů (m. p o d i v u j e s e o d v a z e). — Tamtéž: Zastupitelstvo okresu přísahá svorně s přísahou dne 13. dubna pronešenou (m. p ř i s a h á; s přísahou . . . pronesenou). — Tamtéž 22. března: Akce o vyhostění němčiny z polských škol (m. vyho š tění). — »Právo Lidu« dne 14. dubna: Doufáme, že tomu nepřátelé naši porozumí (m. p o r o z u m ě j í). — »Nár. Politika« dne 25. dubna: Vyzývá národ k podpoření jeho snahy (m. k p o d p o r o v á n í nebo k p o d e p ř e n í). — Večerník »Práva Lidu« 22. března: Někde na této frontě je nyní zařazena také rakouská dělostřelba (m. z a ř a d ě n a). — Tamtéž 9. února: Ostatní část výnosu směřuje proti nosení bluz a spodků předpisům neodpovídajícímu (m. proti no š ení blúz a spodků neshodnému, neshodujícímu se s předpisy). — Vypsání literární soutěže (lépe: rozepsání). — Tamtéž 13. února: Dobývatel, nová tříaktová hra od Ledy (m. Dobyvatel). — Tamtéž: Již několik měsíců spí v tomto horkém popeli (m. popelu). — »Arbeiterzeitung« se ptá, jakým právem se smí Rakousko vměšovati do věcí státu neutrálního (m. vmě š ovati; vmísiti se, ale: vměšovati se). — »Nár. Politika« 12. března: (Lidé) nesmí ztráceti naděje (m. n e s m ě j í ztráceti naději). — Večerník »N. L.«: Němci lhou stále (m. l ž o u). — »Venkov« 26. dubna: Dr. Witt přiznává dr. Lodgmannovi otevřenost, když říká, co Němci vlastně chtějí (m. uznává u p ř í m n o s t dr. Lodgma n n a, že říká atd.) — Tamtéž: Po válce Slované budou míti dosti možnosti stát, pakliže nebude respektována zásada sebeurčení národů, v jeho vývoji brzditi (n e b u d e-l i š e t ř e n o zásady sebeurčování). — Tamtéž: Ministr vidí v něm akt nepřátelský vůči státu (m. č i n státu nepřátelský; vůči, v oči se klade hlavně před jmény bytostí živých). — »Venkov« 26. dubna: Se svými předhůzkami o velezrádě by měli býti opatrni (m. se svými v ý č i t k a m i velezrády . . .).

2. N a p o l i v a z e b.

»Nár. Listy« 21. dubna: Nenosí se vousů (m. vousy). — Nebylo učiněno žádného rozhodnutí (m. žádné; lépe: nebylo nic rozhodnuto). — Aby se předešlo zlobě

jeho (m. aby se předešla jeho zloba, aby předešli jeho zlobu n. aby se zabránilo jeho zlobě. Předejíti se pojí se 4. pádem: pýcha předchází pád.). — »Nár. Politika« 25. dubna: Amerika chce předejíti německé ofensivě (m. německou ofensivu). — Návrh nalezl ohlasu (m. o h l a s, n. došel ohlasu). — »Venkov 26. dubna: Feudálům bude muset platiti i boj náš (místo p r o t i feudálům bude musit s m ě ř o v a t i, se o b r á t i t i i boj náš). — »Lidové Noviny« 16. února: Zvykáte si na světský smích (m. z v y k á t e s m í c h u). — Večerník »Práva Lidu« 20. března: Vražda dítěte, kterou spáchati měla mladá žena (m. k t e r o u p r ý s p á c h a l a). — »Národní Politika« 31. března: musíme pracovati na mravním obrození všech vrstev národa (místo o mravním obrození). — Posl. Wolf prohlásil, kdyby Ústř. Matice Školská nebyla, že by dávno uzavřené území německé stalo se skutkem (m. kdyby n e b y l o Ústř. Matice Školské, že by . . . dávno se b y l o stalo skutkem). — Méně majetní jsou nejméně s to, opatřiti si jiné potraviny (m. jsou s to, aby si opatřili jiné potraviny). — »Večer« 10. března: Dostaneme od Ameriky miliardy, jež potřebujeme (m. j i c h ž potřebujeme). — »Právo Lidu« 19. ledna: To je taktika průtahů, jakou si právě přejí Němci (m. j a k é si přejí). — Tamtéž 7. dubna: Jaký mír si přejí české ženy (m. j a k é h o m í r u si přejí č. ž.). — »Večer« 11. dubna: Mnoho již nepracoval, poněvadž ubývala síla (m. u b ý v a l o s í l y).

3. N a p o l i s l o h u.

Večerník »Práva Lidu« 29. března: »Matin« píše, že nadejde brzké zasažení silné franc. armády. V proudu nalézající se bitva nepřivodí porážku ani francouzské ani anglické armády (m. »Matin« píše, že brzo zasáhne silná franc. armáda. Právě sváděná (n. trvající) bitva nezpůsobí porážky ani franc. ani angl. armády). — Sdělení to neodpovídá stylisací zcela pravdě (m. Zpráva ta v tom znění se neshoduje s pravdou). — »Nár. Listy« v insertní části: Dna, tato nejtrapnější nemoc lidstva, způsobena jest zmnožením kyselinou močovou. Tuto nejlépe odstraníme pijíce denně vlažnou luhačovskou Vincentku, která jest pravou Gicht-Wasser, a tím předejdeme záchvatům (Tento německý výraz kromě ostatních chyb přímo křičí!). — »Večer« 10. dubna: Náš vývoz tvoří jen nepatrný zlomek těch ohromných obnosů, které potřebujeme na zaplacení nejnutnějších surovin a potravin (m. j e s t j e n n e p a t r n ý m z l o m k e m těch ohromných peněz, k t e r ý c h potřebujeme . . .). — »Pondělník«: »Omladina«, list mládeže socialistické, přináší nadšený článek pod titulem Sbratření české demokracie skutkem(!): Nebuďtež rozdělenými, kdož jste bratřími! — »Večer« 9. února: Nařízení obsahuje ustanovení o osvětlování místností obchodních, hostinských a kavárenských podniků a ukládá omezení osvětlení soukromých bytů na nejmenší míru. — »Nár. Listy« 27. listopadu: Návrh na odepření schválení císařského nařízení (m. návrh, aby bylo odepřeno schváliti cís. nařízení). — Zahájení zostření ponorkové války. — Obmezení cestování v Uhrách (m. zostření p. v. zahájeno; cestování v Uhrách bude obmezeno). — Tamtéž 21. září: Vůči důsledné zdrželivosti dr. Seidlera vůči záležitostem, zabírajícím pozornost všech ná-

rodů rakouských nelze se ubrániti podezření, že předseda vlády pomýšlí na jiné kroky m. hledíme-li na zdrželivost dr. S. k věcem atd.

Poblíž vyšehradského tunelu jest tento nápis: Nebezpečí padajících úlomků skály. Použijte druhý chodník (místo: Pozor! Skála se drobí. Zde padá kamení se skály. Nechoďte tudy, nebo: Užívejte chodníku druhého!)

4. Na poli cizích slov.

»Právo Lidu« dne 21. dubna: Hr. Czernin neštítil se nazvati aspirace latinských národů bláznivými utopiemi. — Likvidační mír nemůže přijati ani Italie ani dohoda. Zajisté by čtenář neměl křivé představy o věci, kdyby četl, že hr. Cz. nazval snahy (tužby) latinských národů bláznivými přeludy (bláhovými sny). — Odříkavý mír nemůže přijmouti I. ani d. — »Venkov« 27. dubna: Dr. Seidler pravil, že jeho názor se identifikuje s intencemi J. V. (m. se ztotožňuje se zámysly, snahami). — »Večer« dne 6. prosince: Úřední zprávy oznamují stereotypně (pořádstejně, nezměněně). — »Venkov« dne 11. března: Které sorty hrášku se nejlépe osvědčily. Nebožtík Fr. Bartoš se hněval, psal-li kdo, že máme dva druhy vína a p. místo: dvoje víno a p. Co by byl tomu řekl, kdyby byl četl v nedělním čísle našeho nejrozšířenějšího rolnického deníku už v nadpise a pak dále v článku napořád slovo sorty? Zde tedy by si byl přál najisto nadpisu: Který nebo jaký hrášek se osvědčil nejlépe. — »Večer« dne 29. dubna: Řecko neuzavře separátního míru (zvláštního nebo: samo o sobě). — »Venkov« 27. dubna: Projev, jenž vyvolal sensaci (jenž vzbudil, způsobil rozruch). — Nám stačí fakt, že jednou veřejně přibito, jak vypadají oni mužové, kteří viní nás z velezrady a denuncují naše lidi a staví pro ně šibenice (nám stačí to ... a udávají naše lidi a stavějí pro ně šibenice). — V internacionále hrají jistou roli (m. úlohu). — Neudržitelný system rak. výživy (soustava). — Kongres pověřil jej funkcí referenta pro zahraniční záležitosti odevzdáním ratifikačních listin (m. sjezd p. jej úkolem zpravodaje pro věci zahraniční, odevzdav mu schvalovací listiny). — »Nár. Politika« dne 25. dubna: Vandéremova variace na staré théma manželského trojúhelníku má nejeden původní moment. — Že své divadelní metier ovládá dokonale, ... že akce i dialog plyne hladce ... rozumí se u pařížského autora, odchovaného nejlepšími tradicemi salonní komedie, samo sebou. — Ducrosta hrál s hladkou jistotou slova i gesta p. Pražský, jenž zvlášť pěkně podal psychický proces ve třetím aktu až k onomu theatrálnímu závěrečnému gestu ... Paní Šť. velmi jemně odstínila passivitu prvního dějství od koketní výbojnosti druhého.

Na konec výňatek z »Večera« ze dne 6. prosince: Špatné informace »Práva Lidu« odhaluje 1. č. »Socialistických listů«, jež se ohražují (spr. ohrazují) proti invektivám orgánu strany, který se vrací do svých neblahých tradicionelních kolejí, a konstatují, že posl. Modráček omlouval účast posl. Maštálky na schvalování válečných půjček bez parlamentu právě k vůli předákům strany soc. demokratické, kteří udělili jaksi národní sankci, aby posl. Maštálka neústavní operace finanční kontrasignoval. — Může-li tomu všemu rozuměti prostý čtenář venkovský?

DŮM SE STAVÍ — DŮM JE STAVĚN.

Na vyjadřování rodu trpného (passiva) nevytvořily si jazyky slovanské zvláštního tvaru slovesného. Srovnáváme-li nejstarší překlady slovanské (na př. staroslověnské) s jejich předlohami řeckými, později latinskými, shledáváme, že se slovanské jazyky rády uhýbají tvarům trpným vazbou aktivní (na př. báli se, aby je nekamenovali m. aby nebyli kamenováni; zhynul m. byl zahuben a p.). Bylo-li však přece nutno sáhnouti k formě trpné (t. j. učiniti z předmětu slovesného »stavím dům« gramatický podmět věty), užívalo se v jazycích slovanských jednak opisu, složeného ze slovesa jsem (býti, bývati, budu) a z příd. jména na -n, -t, -m (dán, bit, znám), které tím bylo vtištěno v platnost příčestí trpného, na př. jest stavěn a p., jednak slovesa zvratného, na př. dům se staví.

Tyto dva útvary, opisné passivum jest stavěn a zvratný tvar dům se staví, jsou jediné tvary passivní v jazycích slovanských; jiné způsoby, jimiž slovanské jazyky vyjadřovaly cizí passivum (kamenovali je, zhynul), nepadají zde na váhu, protože byť vyjadřovaly smyslem totéž co řecké nebo latinské passivum (medium), zůstávají přece tvarem činné, neproměňujíce slovesného předmětu v gram. podmět t é h o ž slovesa. Vyjadřování passiva těmito dvěma výrazy, opisným passivem a zvratným slovesem, je společné všem jazykům slovanským, bylo zcela běžné již v češtině staré (třebaže forma zvratná — nepochybně asi vlivem předloh latinských — nevyskytovala se tak často jako v jazyce pozdějším) a žije plným životem i v jazyce nynějším, jak ve spisovném, tak v lidovém. Aby bylo možno vymeziti, které z obou forem, »dům jest stavěn« — »dům se staví«, dává nynější jazyk v určitých případech přednost, k tomu by bylo třeba hojně sneseného, pozorně probraného materiálu, čehož na ten čas není, a proto jest přestati jen na několika pozorováních víc theoretických než ověřených.

Především je jisto, že sloveso zvratné v platnosti passivní má širší pole v jazyce lidovém než ve spisovném (brambory se kopou, lesy se vykácely, dům se dostaví, tam se děti tuze bijí atd.); passivum opisné v týchž případech je útvar knižnější a umělejší. Zvratného slovesa lze užíti s významem trpným jen v 3. osobě, v 1. a 2. os. není pro passivum jiného tvaru leč passivum opisné (děti se vedou k dobrému, ale já jsem k dobrému veden atp.; v úředním slohu mívá také 2. os. tvar zvratný: vyzýváte se, žádáte se atp.). Passivum opisné (dům jest stavěn), jsouc výrazem složeným ze sponového slovesa a ze jména p ř í d a v n é h o, hodí se jako adjektivní výrazy vůbec (na př. jsem nemocen) v takových případech, kde máme na zřeteli s t a v (dům jest natřen na zeleno), zvratné sloveso vyjadřuje spíše d ě j, č i n n o s t, r u c h (dům se natírá na zeleno); proto také opisné passivum bývá častější u sloves dokonavých, vyjadřujíc výslední stav dějem slovesným vzniklý a definitivní (v jaz. obecném mívá příčestí zpravidla i tvar určitý), zvratné sloveso bývá spíše u sloves trvacích a v případech takových, kde jistý průběh děje máme na mysli (tam se staví dům — až se ten dům dostaví — už je ten dům dostavěn, ob. dostavěný = hotov; peníze se vydělávají — tam se vydělaly pěkné peníze — ty peníze jsou poctivě vydělány n. vydělané; včera se nám ztratila slepice a je nadobro ztracena).

S tímto rozdílem (stav — děj) souvisí také další rozdíl psychologický: cítí-li se mluvnický podmět trpné vazby více jako předmět děje slovesného, sahá jazyk spíše k formě zvratné, cítí-li se spíše jako podmět, dává přednost passivu opisnému (říkáme tedy louka se seče, brambory se kopou, hříchy se odpouštějí, dopis se vrací, peníze se utrácejí, hodí-li se tam kámen atp., protože máme na mysli kopání brambor, odpuštění hříchů, vrácení dopisu, hození kamene atd.; ale říkáme kámen byl prudce hozen, chlapec byl chválen, strom byl zkácen, protože máme na mysli kámen prudce letící, chlapce chválu přijímajícího, strom na zemi ležící atd.). Passivum vyjádřené slovesem zvratným je tedy, možno-li tak říci, aktivnější, t. j. jaksi na přechodu od činného rodu k trpnému, a tudíž i stilisticky názornější, rušnější, živější. Z této poloaktivní vlastnosti zvratného passiva (hříchy se odpouštějí = x odpouští hříchy) plyne také známá věc, že passivum zvratné nebývá dnes v obyčeji, je-li původce děje (logický podmět) ve větě vyjádřen; říkáme sice »v té rodině se děti vedou k dobrému, »peníze se vám vyplatí u hlavní pokladny«, ale »peníze vám budou hlavní pokladnou vyplaceny« atp. (v stč. bývalo však zvratné sloveso i v takovýchto případech, na př. Ježíš křtil sě jest od Jana, Nový zákon Kořečkův Mark. 1, 9 = byl křtěn). Blíží se tedy zvratné passivum aktivním vazbám s podmětem všeobecným (= něm. man, franc. on a p.), neurčitým anebo vůbec s podmětem, na nějž osoba mluvící nemyslí.

I to často padá na váhu při volbě mezi passivem zvratným a passivem opisným jakožto vlastní formou trpnosti, máme-li představu skutečné trpnosti, t. j. vědomého přejímání a podrobování se nějaké činnosti; proto říkáme ta kniha se chválí, den se zabil, peníze se ti vrátí, cukr se utloukl atp., ale hoch byl chválen, pocestný byl zabit, výletníci byli vráceni, vrah byl na místě utlučen, dítě je bito, káráno atd. Posléze rozhoduje při volbě mezi oběma formami trpnými často i ohled na zřetelnost; kde by zvratné sloveso dopouštělo dvojí pojetí, t. j. vedle trpného významu i význam skutečně zvratný, nelze ovšem jinak, leč sáhnouti k passivu opisnému. Lidé, kteří se často chválí, může znamenati, i že bývají často chváleni, i že se často nad jiné vynášejí; jde-li tedy o zřetelné vyjádření první možnosti, zvolíme ovšem raději formu určitější, t. j. passivum opisné.

Různé tyto zřetele a úmysly se v živém jazyce různě splétají a kombinují, pudíce jazykovou praksi rozhodovati se v určitých případech pro formu tu či onu. Správné jsou v mezích výše vytčených ovšem formy obě; že živý jazyk lidový si v opisném passivu ovšem nelibuje tolik, co dnešní jazyk knižní, podléhající tak snadno vlivům cizím, a že slovanské jazyky vůbec neužívají passiva tak často jazyky jiné, bylo pověděno rovněž hned s počátku.

»HLADOVÍCÍ« DĚTI. — DĚTI TRPÍCÍ PODVÝŽIVOU.

Čím dál bolestnější se stává kapitola o »hladovících« dětech, píše se o nich už napořád, pohříchu také pořád ještě namnoze chybně, ač na to »Naše Řeč« již nejednou upozornila. Správný tvar je »hladovějící«; komu by ten tvar byl trochu dlouhý, může prostě mluviti o »h l a d o v ý c h« dětech, jak říká lid. Přídavné jméno

hladový žije v Čechách od nejstarších dob až podnes a vytlačilo z živé mluvy stč. slova hladný a hladovitý, jichž se dosud užívá ve východní oblasti.

Proto nešťastný a nesprávný tvar »hladovící« lze nahraditi prostým slovem hladový stejně, jako slovo »hlad« v některých případech plně nahrazuje zbytečnou »podvýživu«. Říkáme tedy správně: děti mající hlad (nebo: jež mají hlad), trpící hlad n. také trpící nedostatkem stravy.

»Hladovějící« nebo tvarem nesprávné »hladovící« se ujalo jen napodobením německého příčestí »hungernd«; ale zakořenilo se tak pevně, že se stává vzorem, podle něhož vznikají nové nesprávnosti. V nejnovější době jsme čtli již o »churavících« dětech a vojínech; správný tvar by zase byl c h u r a v ě j í c í, anebo ještě lépe prostě po česku c h u r a v ý. A snad se dočkáme i tvaru »žíznivící« místo českého přídavného ž í z n i v ý, tím spíše, poněvadž němčina má vedle »durstig« také »dürstend«!

HŘIŠTĚ či HŘÍŠTĚ?

S tělesnou výchovou se zavedly do škol za ministra Gautsche v letech osmdesátých minulého století také hry. Měly pak se konati na zvláštním místě k tomu určeném. Nevím, kdo něm. slovo Spielplatz přeložil českým slovem hřiště; ale měl v tom šťastnou ruku. Hřiště je staré české slovo, vyskytující se již v stč. textech biblických. Slovo jest utvořeno příponou i š t ě, znamenající m í s t o, kde něco jest nebo se děje, ze slova hra, jako z hlíny hliniště, z pastvy pastviště, z trhu tržiště a pod. Tato přípona ovšem jest krátká, právě tak jako přípona —isko, která je téhož původu i téhož významu. V jazyce obecném bývá tu — i —prodlužováno (smetíště, bičíště, hříště), ale jazyk spisovný zachovává kvantitu původní a píšeme proto hřiště právě tak jako smetiště (smetisko), bičiště, hradiště (hradisko) atd.

ŘEDITEL — ŘIDITEL.

V článku »Ředitel — řiditel« v 9. seš. »Naší Řeči« byla vyslovena domněnka, že úprava starého druhotvaru říditel, dosvědčeného ve tvaru řieditel již u Hrubého z Jelení, na domněle správnější řiditel, provedena byla některým theoretikem, vědomým pravidla o kmenovém zkracování podst. jmen na -tel, snad Jungmannem samým. Ale jeho původ je patrně starší. Prof. V. Flajšhans upozornil redakci na to, že tvar řiditel byl znám již Dobrovskému, který ve své Bildsamkeit der slawischen Sprache (Prag 1799) str. XXVIII. uvádí »řiditel, alt ředitel . . von . . řjditi (řediti). Z rozdílu, který Dobrovský činí mezi řiditel — alt ředitel, zdá se však vysvítati, že i Dobrovský pokládal tvar řiditel za novotvar, vzniklý snad před nedávnem vedle starého, správnějšího a stále ještě běžného tvaru ředitel. Nasvědčuje tomu okolnost, že jeho Deutsch-böhmisches Wörterbuch (z r. 1821) užívá pouze tvaru ředitel (Befehlshaber, ředitel I, 93b, Spritzenmeister, chovatel a ředitel stříkaček II, 232b). Ze spisovatelů předjungmannovských, pokud mi bylo možno zjistiti, byl tvar řiditel znám také K. H. Thámovi, který ve svém Okusu česko-německého právnického a jednatelského slovníku (1808) klade tvary oba: ředitel, zprávce, vládce m. Direktor, Direkteur z. B. einer Anstalt, a řiditel m. der Gouverneur, str. 47 (vedle

toho řiditelství n. Gubernium, Regierung, tamt., a řiditel, zprávce, vládce, Direktor, Lenker, Walter m., řidicí(!) rada, řiditelská rada, Regierungsrath, str. 126). Nejstarší doklad tvaru řiditel, mně tou dobou známý, jest z pověstné mluvnice J. V. Pohla, který ve své Neuverbesserte böhmische Grammatik (1783) učí na str. 263 tvořiti jména na -tel od infinitivu sloves, se změnou koncového -i, v -el, na př. Vcitel Lehrer, porucitel Befehlshaber, Recitel Redner, Riditel (podle Pohlova pravopisu = řiditel) Regierer von vciti, poruciti, riditi (t. j. řiditi), řeciti, Kázatel. Prediger oder Befehlsgeber, Bogowatel Krieger von kázati, bogowati. Vychází tedy Pohl, tvoře slovo řiditel, od chybného slovesa řiditi, které uvádí také na str. 467 »walten řidjm, vládnu«. Dobrovský v Bildsamkeit tvar řiditel tedy sice zaznamenal, ale v Slovníku se přidržel tvaru starého a správného. V. E.

SPOLEČNOST O OMEZENÉM RUČENÍ.

Výraz »společnost o omezeném ručení«, který bývá pokládán za správnější a češtější než výraz »s omezeným ručením«, může býti novým dokladem zjevu v tomto časopise již několikráte připomenutého, že se při povrchní znalosti vlastního jazyka utíkáme ze samého strachu před germanismy k výrazům, které pokládáme za češtější jen proto, že jsou jinačí než souznačné výrazy německé, ač tím zabíháme často v pravý opak, ve způsoby zhola nečeské. Výrazy toho složení jako »společnost o obmezeném ručení« — ovšem správné — jsou dosud v platnosti v jazyce živém, lidovém, známe je i z jazyka staršího; i dovedeme z nich posouditi, pokud se výrazů takových užívá správně a kde začíná strojenost a výmysl. Až posud se lid vyjadřuje na př. dům o třech oknech, píšťala o deviti dírkách a p., ale nikdo neřekne »pes o useknutém ocase«, »stavení o šindelové střeše«, nebo dokonce »dům o malé zahrádce«, nýbrž pes s useknutým ocasem, stavení s šindelovou střechou, s malou zahrádkou atd. Tak bývalo vždycky i v jazyce starším. Na př.: (císař) da jmu o jednom ocasě lva bielého (Dalimil 48), v žaltáři o desieti strun (Žaltář Witt. 32, 2), potvora o mnohých hlavách (Hrubého Petr., Jg.), (kosatec) kořen má cibulkovatý o dvou hlavičkách (Herbář Huberův 348), nástroj o desíti strunách (Dobrovský Lehrg. 307) a j. S českým způsobem užívání předložky o v přívlastku shoduje se i prakse jiných jazyků slovanských. Na př.: staroslov.: dêvica o jedinom ocê, srb. s'zda cr'kov' o dva stl'pa, rus. koň o šesti kryljach, pol. kie bym miała dziada choć o jednym oku a j. (Miklosich, Vergl. 4, 675). Předložka o v přívlastku podst. jména ve významu blízkém předložce s (= franc. à) bývá jen v případech takových, kde se číselně vyčítají součásti náležející k podstatě věci jménem podstatným vyjádřené. Správně tedy říkáme: dům o třech poschodích, saň o deviti hlavách, společnost o padesáti členech, mlýn o několikerém složení atd., ale všude jinde užíváme předložky s, na př. dům s nízkou střechou, dům s pěknou zahrádkou, děvče s modrýma očima atd. Říkejme a pišme tedy také »společnost s ručením omezeným«, třeba Němci říkali zrovna tak (Gesellschaft mit beschränkter Haftung); je to češtější a správnější než strojené »společnost o omezeném ručení«.

VYLOŽENÝ PODVOD.

Říká se »to je vyložený podvod, vyložené darebáctví«. Sotva v těchto rčeních lze hledati něco nesprávného, aspoň neviděti pramene cizího, ze kterého bychom zde byli čerpali. Základní význam slovesa vykládati, vyložiti byl asi »položiti ven«, zejména »něco ukrytého položiti tak, aby to bylo viděti«. Tak má na př. Jungmann doklady o »vykládání« věcí z truhly a pod., a zejména se odedávna »vykládá« zboží na trhu i v krámech (již staročeský Mastičkář poroučí sluhovi Rubínovi: »Jedno na to vždy ptaj a těch miest pytaj, kde bychom mohli svój krám vyklásti a draho prodávati své masti«). »Vyložený« podvod jest tedy takový, který každý může viděti. Otrocký překlad z němčiny jest za to »vyslovený« podvod (ausgesprochen).

VZHŮRU.

Vzhůru je spojení zaniklé předložky vz se 4. pádem jména hora, tedy tolik co nahoru. Proto se toto slovo klade obyčejně na otázku »kam?«; ale již v staré době také na otázku »kde«, zejména ve rčení »vzhůru býti«, t. j. »pohotově býti«, zvláště k boji. Tak na př. psal Žižka Domažlickým: »Sami trhem volejte, ať všichni, kteří mohú pro starost a mladost, vzhuoru jsú na každú hodinu«; a tak se říkávalo vůbec. Ojediněle se tak čte i nahoru (na př. »račte sě již přičiniti a v svých krajích nahoru býti na pole« Arch. Č. 1, 371 z r. 1441). Nelze tedy rčení »vzhůru býti« míti za germanismus (auf sein).

HOVORNA.

MĚŠŤANKA.

Místo měšťanská škola říkají naši školáci zkrátka měšťanka, místo reálná škola reálka, místo průmyslová škola průmyslovka. Je-li prý to v pořádku? Čtenář, který na nás vznáší tento dotaz, má to za ledabylost a navrhuje, je-li snad název »měšťanská škola« někomu dlouhý, aby se říkalo raději »měšťanská« (bez škola) než měšťanka. Ale v tomto případě dali bychom spíše za pravdu těm školáčkům, kteří si z měšťanské školy udělali měšťanku, než tomu, kdo se zastává zpodstatnělého přídavného jména »měšťanská«. »Měšťanka« nezní sice tak úředně a vážně jako »měšťanská škola«, ale najisto zní češtěji než »měšťanská« a jest svědectvím, jak rozličné ty prastaré návyky a sklony, které obyčejně nazýváme duchem jazyka, jsou i v dnešním jazyce lidovém stále ještě živé. Prosté zpodstatňování jmen přídavných, tak hojné v jazycích jiných a vznikající tím, že se průvodní podstatné jméno jako samozřejmé prostě vypouští, je v slovanských jazycích i v češtině omezeno na míru velmi skrovnou. Tam, kde Němec říká der Weise (m. der weise Mann), der Reiche, der Blinde, Francouz le sage, le riche, l'aveugle, Latiník sapiens, dives, caecus atd., říkáme my raději mudřec, bohatec, slepec atd., za něm. die Rechte, die Linke (t. j. Hand), francouz. la droite, la gauche, lat. dextra, sinistra atd. máme

my pravici a levici, ze německé das Weiß, das Gelb, francouzské le blanc, le jaune, latinské album, luteum atd. bílek a žloutek atd. To jest, v jazycích slovanských je snaha, aby slova, která mají p l a t n o s t jména podstatného, měla také t v a r podstatný, a proto se v slovanských jazycích nepřestává v nesčetných případech na pouhém zpodstatnění jména přídavného jako v jazycích jiných, nýbrž tvoří se z něho hned rozličnými příponami (-ec, -ek, -ík, -ák, -ka, -ice, -ina a j.) jméno podstatné.

Tato snaha je v našem jazyce lidovém stále ještě patrná a živá a můžeme býti skoro denně toho svědky, jak lid nahrazuje rozličně tvořenými jmény podstatnými výrazy složené, v nichž vlastní jméno podstatné se mu jeví buď z okolností anebo z obsahu přídavného jména zbytečným a snadno pohřešitelným. Volba přípon bývá tu v různých dobách a na různých místech rozličná. Tak vznikají v jazyce lidovém na př. názvy koní: hnědák (t. j. hnědý kůň), ryzák, vraňák (vranec), sivák, plesnivák a p., jména krav: bělka, smolka, plavka, sivka, mourka, jalůvka (na Moravě bělena, sivěna, plavěna a p. nebo paluša, linduša, vranuša a p.), jména ovoce, na př. hrušek: čáslavka, jakubka, pražanka, císařka, máslovka, rakušanka, jména jídel: česnečka (česneková polévka), praženka, po moravsku česnekovica, kmínovica, zemákovica, hříbovica a j., jména šatů, na př. kanafaska (kanafasová sukně), haraska, mezulánka, švonepajka atd. I v lidu městském vznikají taková pojmenování, jde-li o názvy rozličných předmětů téhož druhu, na př. jména zahrad: Bezovka, Přemyslovka, Pštroska, jména vinic: Konvářka, Koulka, Bertramka, Nikolajka atd., jména továren: Kartounka (kartounová továrna), Fišpanka, Kapsl'ovka, Daňkovka (Daňkova továrna), Škodovka, Maršnerka, pod. koňka (koňská tramvaj), lanovka a j. I jména ulic si lid takto zpodstatňuje; odtud pražské lidové názvy Ferdinandka, Husovka, Jungmanka, Klicperka a j.; sem náleží i pražské vulgární názvy Střelák (Střelecký ostrov), Dobytčák (starý Dobytčí trh), Karlák a j., které nás sice zarážejí svou obhroublou příponou (ač se jí ke zpodstatňování příd. jmen užívalo dříve bez ostychu) a často divokým zkomolením slova základního, nicméně však jsou výtvorem téže potřeby a téhož pudu jazykového jako jiná slova výše uvedená.

A týmž způsobem zestručňujícím a zpodstatňujícím vznikly také lidové názvy měšťanka, reálka, průmyslovka. Reálka se už vžila a užívá se jména toho i úředně; měšťanka a průmyslovka nepozbyly ještě svého poněkud vulgárního přízvuku, který jim vadí, aby zatlačily úřední název měšťanská škola, průmyslová škola. Proto se však nedomnívejme, že jsou to slova nesprávná nebo ledabylá a že bychom je snad tvarem »měšťanská«, »průmyslová« zušlechtili a napravili. Naopak, takováto náprava byla by jen zhoršením.

Ještě větší ledabylostí se zdá našemu čtenáři, říkají-li děti »chodím do třetí měšťanky«, kdežto by podle jeho mínění měli říkati »chodím do třetí třídy měšťanské školy«. Ale i v této věci jest jazyk dětí práv před domnělou správností. Živá řeč jest úsporná, vyjadřujíc slovy jen ty členy myšlenky, kterých je k porozumění právě třeba; mnoho si posluchač sám domyslí, mnoho pochopí ze souvislosti, ze situace, z posuňků mluvícího, z tónu řeči atd. Co představ zůstane nevyjádřeno, zvoláme-li »Vodu!« a přece rozumíme mluvícímu docela přesně, co chce říci. S takovýmito

úspornými výrazy pracujeme v živé řeči napořád, a ani si toho nejsme vědomi. Každý tomu rozumí, zeptá-li se nás někdo »Kam pak?«, vyvolává-li kramář nad svým zbožím »za šest a po šesti«, hlásíme-li sklepníkovi »jednu kávu«, žádáme-li u pokladny »třetí do Berouna« atd. Není v tom ledabylosti, nýbrž přirozená snaha po úspoře slovní; chce-li někdo říci »dejte mi, pane pokladníku, lístek, který by mne opravňoval k jízdě do Berouna ve voze třetí třídy«, vyjadřuje se ovšem úplněji, avšak o nic přesněji ani srozumitelněji než ten, kdo řekne prostě »třetí do Berouna«. A stejný poměr jest i v tom případě, řekne-li jeden hoch, že chodí do třetí třídy měšťanské školy, a druhý, že chodí do třetí měšťanky; oba výrazy jsou stejně srozumitelné a stejně správné. Že úspornost výrazová má větší pole v řeči živé, vládnoucí četnými vedlejšími prostředky dorozumívacími, než v řeči psané, jest ovšem na bíledni.

OHLED BRÁTI; S OHLEDEM NA...

Došel nás tento list: »Tvrdím, že profesorem v úředním dopise dvakrát za sebou uvedená slova s ohledem na a ohled bráti na něco jsou v češtině nepřípustný germanismus (mit Rücksicht auf; Rücksicht nehmen). Poněvadž bylo mi tvrzeno, že shora uvedený a mnou vytýkaný obrat je přípustný a není chybný, prosím sl. redakce, aby mi laskavě vysvětlila mám-li pravdu já, či možno-li té vazby v češtině bez závady užívati«.

Na to odpovídáme: Při slově jest třeba míti na mysli jeho význam. Ohled = 1. ohledání něčeho, 2. ohlédnutí, pohlédnutí zpět. Proto najisto nesprávná je vazba: ohled bráti nebo vzíti. Místo toho se dobře česky říká: hleděti k něčemu n. na něco, ohlédati se na něco, zřetel míti, obraceti, ale i ohled míti nač. — Vazba s ohledem na něco jest nová; dříve se říkalo prostě: ohledem na něco. Ryzejší obraty jsou: vzhledem, se zřetelem na něco, maje zření, hledě na něco, prohlédaje k tomu. — Velmi často se čte také: V tomto ohledu. Hledíme-li k významu slova ohled, vidíme, že i to jest násilné rčení. Najisto správněji by se řeklo: v této věci, v této příčině, po této stránce.

PRÁVEM, S PRÁVEM.

Oba tyto výrazy jsou v jazyce starším zcela obvyklé, s právem se čítává dokonce častěji než právem. V knize Rožmberské v čl. 30. se praví: Pak-li holomka (t. j. neženatého) tirhy (= trhy, t. j. veřejným provoláním obsílky soudní ve dni trhové) nepožene jako ženatého, ale tiem sě móž odpierati jako ženatý, že ho právem nesehnal (t. j. že ho neobeslal podle práva, jak patřilo). A jinde (častěji), na př. v čl. 20: Když sě pohnaný (obžalovaný) proti komorníku (soudnímu vykonavateli) o to zdvihne, že ho nepohonil s právem tirhy, úřad právo jmá poslati k rychtáři atd. Podobně v Dalimilově kronice (kap. 40) zrádný Kochan, Oldřichem na smrt vydaný, vyznává v poslední hodince: má mne zlob (=zlé, strast) s právem dochodí; mniech ztepa (=myslil jsem, že pobiji) vše kniežata, proto mi dána dóstojná otplata. Dva tyto souznačné výrazy se zakládají na dvojím různém pojetí; učiniti někomu něco právem znamená učiniti to jakožto právo, věc správnou (jako dáti něco věnem),

učiniti s právem znamená ve shodě s právem (opak proti právu). Z výrazu s p r á v e m je utvořeno přídavné jméno správný (= co je s právem), jako z výrazu s pravdou vzniklo přídavné jméno spravedný (nč. spravedlný).

PSÍ POČASÍ.

Psí znamená v přeneseném významu velmi často tolik co špatný, bídný; říkáme psí život, psí strava, psí dílo a p. Kněz Jan píše Janu Henrichovi ze Švamberka o psích kacířích (Archiv Č. 15, 70, r. 1495) a v staročecké divadelní hře Ruth (1604) spílá čert Kornifel Noemi a Ruth dokonce »psích vopic« (v. Flajšhans, Č. přísl. II, 311). Toho významu je i rčení »ve psí býti, ve psí učiniti« a řada odvozenin jiných, peský, pesky (peskovati), psota (psotný, psotník), psovati atd. P s í p o č a s í je tedy bídné, hanebné počasí, že by psa nevyhnal; v tom smysle utěšuje se také Čelakovského pocestný (Ohl. p. čes. 24), »ej, co já dbám na té cestě na psoty a sloty«. Není tu tedy třeba hledati vlivu cizího. Zato výraz »to je pro kočku« je zřejmý překlad německého rčení »das ist für die Katze«, neboť v představivosti naší nemá základu. Autor kritiky slov v »Národních Listech«, který tato dvě rčení »psí počasí« a »to je pro kočku« učinil předmětem své úvahy, užil druhého rčení zajisté jen proto, aby se dobral svého vtipu. A z nouze o vtip napáchalo se již mnoho zlého.

VLAŠSKÝ.

Slovo vlašský je utvořeno ze slova Vlach (mn. číslo Vlaši) příponou -ský (srov. černoch — černošský a p.). Hláskové skupiny -šs- a -žs- splývají v obyčejné výslovnosti v s; vyslovujeme tedy vlaský, říský (říšský), valaský (valašský), praský (pražský), muský (mužský), boský (božský) a p. Staří písaři psávali takováto slova buď foneticky (vlaský, říský), anebo se snažili vystihovati i výslovnost šs (na př. vlašské sodomství Dačický I, 171, jindy mnižský, vysl. mnišský, tovařižský a p.). Pravopis novočeský, jsa veden snahou po důslednosti a varuje se zbytečně hojných odchylek a výminek, snaží se psáti tato slova způsobem jednotným, a to ve shodě s celkovým rázem českého pravopisu etymologicky; proto píšeme vlašský, černošský, říšský, valašský, ašský, božský, mužský a v pečlivé výslovnosti (na př. divadelní) dokonce i tak vyslovujeme. Podle této zásady bychom měli psáti ovšem také češský, (z Čech), ale se zřetelem k tomu, že i v pečlivé výslovnosti spisovné zní slovo to vždycky jen český a že již v nejstarších památkách literárních se slovo to psalo vždycky jen český (pro psaní češský není spolehlivého dokladu), odchyluje se novočeský pravopis v tomto jediném případě od zásady etymologického psaní a drží se psaní fonetického, český, československý, českost, jen slovo nově utvořené češství píšeme (a vyslovujeme) etymologicky. Podobných ústupků výslovnosti, zvykem vynucených, je v našem (a v každém) pravopise víc; píšeme svatba (etymologicky), kletba a p., ale dbáti a nikoli (etymologicky) tbáti; sběh, sbor, sbírka a p., ale zbožný a nikoli (etymologicky) sbožný (= s bohem) atd. Naprosté důslednosti a jednoty nelze v pravopise žádati a také jí v žádném pravopise, který má jakousi minulost, není.

LISTÁRNA.

z nedostatku místa odložena do čísla 7.

Číslo 6. vyšlo dne 1. června 1918. **Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček**

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o., v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.